

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 7, Issue 1, March 2019, p. 422-443

Received	Reviewed	Published	Doi Number
10.01.2019	20.02.2019	25.03.2019	10.18298/ijlet.3239

**Compound Words on a Copy of Prophetic Biography Written By Last Period
Chagatai Turkish (Analysing - Transcription - Translation to Turkey Turkish)**

Ümit EKER¹ & Yusuf AVCI²

ABSTRACT

Turkish that was used as the common written and literary language in Central Asia region (= Turkistan) from the beginning of 15th century to 1921 is called as Chagatai Turkish. Chagatai Turkish that sprawled was utilized by several Turkic tribes; there emerged a large canon of Chagatai Turkish in time. A good number of books in prose and verse have been written as from the century that is remembered by Chagatai Turkish; the books that were written in propose are generally religious content. There also are books in "siyer (prophetic biography) / siyer-i nebi, kısâsu'l-enbiyâ". It is possible to insert the related prophetic biography text in postclassical Chagatai Turkish period (1600 - 1921) by considering the language properties. The text submits a section from experienced events in period pf the prophet of Islam, Muhammad. Original copy of the text in Turkish Writings part in Oxford-Bodleian Library in England. This paper scrutinized the compound verbs used in the text. They were divided into subgroups by various features and also classified based on several properties they included by own contents. There were mostly seen compound verbs in forming of "noun / adjective + auxiliary verb". "noun + main verb (locutioned)" and "binary compound verbs" respectively followed the forming of "noun / adjective + auxiliary verb" based on frequency. There are 12 compound verbs in other types of compound verbs in the text. The studies that will conduct on several texts that can lighten sound, form and syntax features of Chagatai Turkish in the postclassical period help to understand Turkish used in that period.

Key Words: Chagatai Turkish, Postclassical Period Chagatai Turkish, Compound Verbs, Prophetic Biography, Siyer-i Nebî.

**Son Dönem Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Siyer Nüshasında Birleşik Fiiller
(İnceleme - Çevriyazı - Türkiye Türkçesine Aktarım)**

ÖZET

Orta Asya (= Türkistan) sahasında XV. yüzyıl başlarından 1921 yılına kadar ortak yazı ve edebiyat dili olarak kullanılan Türkçeye Çağatay Türkçesi adı verilmektedir. Geniş bir sahaya yayılan Çağatay Türkçesi, bölgedeki çeşitli Türk boyları tarafından kullanılmış ve zaman içinde geniş bir Çağatay Türkçesi külliyyatı oluşmuştur. Çağatay Türkçesiyle anılan yüzyıldan itibaren nazım ve nesir türünden pek çok eser kaleme alınmış olup nesir türünde kaleme alınan eserler çoğunlukla dinî içerikli eserlerdir. Bunlar içinde "siyer / siyer-i nebi, kısâsu'l-enbiyâ" türünden eserler de yer almaktadır. Üzerinde çalışılan siyer metnini, dil özelliklerine bakarak klasik sonrası devir Çağatay Türkçesi (1600 - 1921) dönemine dâhil etmek mümkündür. Eser İslam Peygamber'i Hz. Muhamme't'in döneminde yaşanmış olaylardan bir kesit sunmaktadır. Eserin asıl nüshası bugün İngiltere'nin Oxford-Bodleian Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar bölümündedir. Çalışmada metinde yer alan birleşik fiiller incelenmiştir. Bunlar çeşitli yönleriyle alt gruplara ayrılmış ve kendi içeriklerine göre barındırdıkları çeşitli özelliklere göre sınıflandırılmıştır. Metinde en çok "isim / sıfat + yardımcı fiil" kuruluşunda birleşik fiil türüne rastlanmış, bunu sıklık derecesine göre sırasıyla "isim + esas fiil (deyimleşmiş)" ve "ikili birleşik fiiller" izlemiştir. Metinde yer alan diğer birleşik fiil türlerinde ise 12 adet birleşik fiil bulunmaktadır. Klasik sonrası devir Çağatay Türkçesinin ses, şekil ve söz dizimi özelliklerini aydınlatarak çeşitli metinler üzerinde yapılacak benzer çalışmalar bu dönem Türkçesini anlamaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Klasik Sonrası Dönem Çağatay Türkçesi, Birleşik Fiiller, Siyer, Siyer-i Nebî.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, umiteker@gmail.com.

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, yavci@comu.edu.tr.

1. Giriş

Türklerin X. yüzyıl başlarında İslamiyet'i kabul etmeleri onların dil ve kültürlerinde olduğu kadar sonraki süreçte meydana getirdikleri edebî eserlerinde de büyük bir değişim yaratmıştır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte edebî türlerde eskiye göre köklü değişimler olmuş, İslam dininin kurallarını ve değerler dünyasını ortaya koyan eserler başta olmak üzere tefsir, siyer, fıkıh, hadis vb. konularda pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler içinde siyer (siyer-i nebi) türündeki eserler, Türk dünyasının hemen her yerinde çokça rastlanılan eserlerdendir. Hz. Muhammet'in hayatını, şahsiyetini, savaşlarını, mücadelelerini, mucizelerini anlatan bu eserler eski Türk edebiyatının, özellikle İslami Türk edebiyatının en zengin kaynakları arasındadır. Bu kaynaktan sadece Türk edebiyatında değil, Türk edebiyatının hemen hemen bütün türlerinde geniş bir şekilde yararlanılmıştır. Manzum ve mensur olarak görülen siyer eserleri dinî eserler olmaları nedeniyle halkın nezdinde çok değerli eserlerdir. Onların bu özelliği üslubun zaman zaman destani bir karakter kazanmasına neden olmuştur.

Anadolu ve Orta Asya (= Türkistan) başta olmak üzere Türk dünyasının hemen hemen her yerinde özellikle sohbet meclislerinde okunan, anlatılan bu eserler zaman zaman farklı yazarlar tarafından kitaplaştırılmıştır. Örneğin bilinen en eski siyer kitabı olan Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebi* adlı eseri, Memluk sultanlarının sohbet meclislerinde anlatılan Arapça siyer kitabının tercümesidir. Yine Yazıcıoğlu Mehmet'in *Muhammediye* adlı eseri de Anadolu'da çok bilinen, yaygın olarak okunan eserlerden biridir. Siyer eserlerinin bu denli sevilmesinde ve yaygınlaşmasında Süleyman Çelebi'nin yazmış olduğu *Vesiletü'n-Necât* (Mevlid) adlı eserinin de payı vardır (Uzun 2009: 324).

Siyer türündeki ilk eserler Arapça ve Farsçadan yapılan tercüme eserlerdir. Bu ilk eserleri özgün Türkçe eserler izlemiştir. Hz. Muhammet'e olan yoğun sevgi ve hürmet duygusu destani bir üslubu ortaya çıkardığı gibi onları tür olarak da edebî eserlere yaklaştırmıştır. Tercüme siyerler içinde en bilineni Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebi* adlı eseridir. Yine Lâmiû Çelebi'nin *Tercüme-i Şevâhidü'n-Nübüvve li-Takviyeti Yakînî Ehli'l-Fütüvve* adlı eseri de özellikle Anadolu sahasında çok bilinen eserler arasındadır. Telif olarak ise Veysî'nin *Dürretü't-Tâc fi Sîreti Sâhibi'l-Mî'râc* adlı eserini en başta saymak gerekir. Bu eser *Siyer-i Veysî* adıyla da bilinmektedir. Manzum olarak yazılan esere çeşitli devirlerde nazireler yazılmıştır. Bir diğer önemli telif eser Molla Velî'nin *Manzum Siyer-i Nebî* adlı eseridir (Uzun 2009: 324, 325).

Anadolu sahasında XV. yüzyıldan itibaren pek çok siyer eseri kaleme alınmıştır. Üzerinde çalışılan nüsha ise Orta Asya (= Türkistan) sahasında XV. yüzyıl başlarından XX. yüzyıl başlarına kadar bölgenin yazı ve edebiyat dili olarak kullanılan Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Eserin yazılış tarihi tam olarak belli değildir, ancak dil özelliklerine bakıldığında XVIII. yüzyılda yazıldığı söylenebilir. Eserin yazarı konusunda da herhangi bir bilgi yoktur. Toplamda 18 varaktan oluşan eser, 2a varağından başlayıp 19a varağında sona erer. 19b varağı boş bırakılmıştır. Hacim olarak geniş sayılamayacak eser, bugün İngiltere Oxford-Bodleian Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları bölümünde, Ms. Ind. Inst. Turk 25 raf numarası, 0/175 sıra numarasıyla kayıtlıdır. Eser 5.09.1996 tarihinde düzenlenmiştir.

Birinci varağı boş olan eser 2a varağındaki besmele ile başlar. Nesirle yazılmıştır. Her sayfada 8 ila 12 arasında değişen sayıda satır vardır. Eser nestalik yazıyla yazılmış olup genel olarak okunaklı bir durumdadır. Sayfalar üzerinde satır aralarında ve üzerlerinde çizgiler bulunmaktadır. Bu çizgiler

gelişigüzel olarak çizilmiş olup bir kişinin okurken kendince önemli gördüğü yerleri çizdiği izlenimini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada eserde yer alan bütün birleşik fiiller türlerine göre incelenecektir. Böylelikle klasik sonrası devir Çağatay Türkçesinin birleşik fiiller bakımından özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. İnceleme bölümünde verilen örneklerin cümle içinde tanıklanabilmesi amacıyla metnin çevriyazısı ve Türkiye Türkçesine aktarımı da yapılacaktır.

Metnin birleşik fiiller yönüyle incelenmesine geçmeden önce birleşik fiil kavramının üzerinde durmakta yarar vardır.

2. Birleşik Fiillerin Tanımı ve Sınıflandırılması

Türk dili literatüründe birleşik fiilin anlamı ve şekli esas alan farklı tanımları yapılmıştır. Öncelikle “fiil” teriminin ne ifade ettiğini belirtmekte yarar vardır. En genel ifadeyle fiiller “hareket, oluş ve tavır bildiren sözler”dir (Hacıeminoğlu 2016: 15). Başka bir deyişle “nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü yapma, olma ve durumlarını bildiren kelimelerdir (Ergin 1993: 266; Korkmaz 2009: 527). Birleşik fiiller ise fiil çatısı altında yer almakla birlikte ondan bazı özellikleriyle ayrılan özelliklere sahiptir.

Birleşik fiillerin özellikleri ve türleri konusunda araştırmacılar arasında farklı eğilimler bulunmaktadır. Bu farklı düşünceler, birleşik fiilin anlamı, kapsamı, hangi terimle ifade edilmesi gerektiği ve türleri konusunda yoğunlaşmaktadır. Örneğin bir kısım araştırmacılarca “anlamca kaynaşmış birleşik fiil” kategorisi kabul edilirken bazıları tarafından böyle bir birleşik fiil türü kabul edilmez. Yine “birleşik fiil” teriminin yerine “fiil öbeği” terimi de kullanılmıştır³.

Birleşik fiillerle ilgili daha çok yapıyı esas alan tanımlarla karşılaşılacaktır. Bu tanımlardan birine göre birleşik fiil; “Bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir” (Korkmaz 2009: 150).

M. Ergin’e göre birleşik fiil, “Bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur” ve “isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller”, “fiille birleşik yapan yardımcı fiiller” olmak üzere ikiye ayrılır (1993: 364, 365). Buna göre birinci grup birleşik fiiller, isim unsurunun üzerine “et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-” fiilleri getirilmek suretiyle; ikinci grup birleşik fiiller ise “bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-” yardımcı fiilleriyle oluşturulur. Bu yapıda ilk fiile -A, seyrek olarak da -(y)Ip / -(y)Up zarf-fiil eki getirilir (1993: 364, 365).

J. Deny birleşik fiilleri “katmerli ve birleşik fiiller” başlığı altında inceler. Deny, “katmerli ve birleşik fiilleri de kendi içinde “katmerli veya yardımcı fiiller” ve “birleşik fiiller” olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleriyle yapılan fiil + fiil şeklindeki birleşik fiiller “katmerli veya yardımcı fiiller” başlığı altında, “et-, eyle, kıl-, buyur-, ol-” yardımcı fiilleriyle oluşan birleşik fiiller de “birleşik fiiller” başlığı altında incelenir (Deny 2012: 437 - 452).

³ “fiil öbeği” terimi için bk.; Delice 2007: 24. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bk.; Ercilasun 1984: 45 - 87; Gabain 1988: 16 - 28; Ergin 1993: 364 - 366; Hengirmen 1999: 266 - 274; Banguoğlu 2000: 310 - 318 / 482 - 484; Ediskun 2004: 228 - 246; Gencan 2007: 358 - 367; Karaağaç 2009: 156 - 160; Korkmaz 2009: 150 - 157 / 791 - 861; Deny 2012: 437 - 452; Bilgegil 2014: 250 - 252; Aktan 2016: 43 - 53; Karahan 2017: 73 - 79; Özkan vd. 2017: 66 - 82.

T. Banguoğlu birleşik fiil tabanlarını “zarf öbeği kalıbında olan birleşik fiiller”, “çekim öbeği kalıbında olan birleşik fiiller” ve “bağlam öbeği kalıbında olan birleşik fiiller” olmak üzere üçe ayırmıştır (2000: 310 -318); Banguoğlu ayrıca “bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil” olan birleşik fiilleri de “karmaşık fiiller” olarak isimlendirmiş, bunları da kendi içinde “öncelik”, “başlama” ve “niyet” fiilleri olmak üzere üçe ayırmıştır (2000: 482 - 486). Banguoğlu “tasvir fiilleri” başlığı altında incelediği birleşik fiilleri de “yeterlilik fiilleri”, “ivedilik fiilleri”, “sürek fiilleri”, “yaklaşık fiiller” ve “yarı tasvir fiilleri” olmak üzere beşe ayırmıştır (2000: 488 - 494).

A. B. Ercilasun birleşik fiilleri kelime grubu olarak değerlendirmiştir. Ona göre kelime grupları anlamca bütünlük teşkil eder ve cümle içinde tek kelime gibi görev üstlenir. Ercilasun birleşik fiilleri “bir tarafı isim bir tarafı fiil olan birleşik fiiller” ve “iki tarafı fiil olan birleşik fiiller” olmak üzere ikiye ayırmıştır (1984: 45 - 87).

A. Gabain ise birleşik fiilleri üçe ayırmıştır: Esas anlamı taşıyan bir fiil ile bir yardımcı fiilden oluşanlar, bir esas fiil ile *deskriptif* (belirleyici, tasvir edici) fiilden oluşanlar, bir esas fiil ile modal bir yardımcı fiilden oluşanlar. Bunlar Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olup Türkiye Türkçesinde azalarak yerini başka yapılara bırakmıştır (Gabain 1988: 16).

A. Akar da Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş” adlı eserinde birleşik fiilleri “fiil + fiil dizilişinde olanlar” ve “isim + fiil dizilişinde olanlar” olmak üzere ikiye ayırmış deyimleşen birleşik fiilleri de “isim + fiil dizilişinde olanlar” başlığı altında incelemiştir (Akar 2018: 184 - 189).

Z. Korkmaz birleşik fiilleri önce “esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller” ve “esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller” olmak üzere ikiye ayırmış ardından da birinci grup birleşik fiilleri de kendi içinde “bir yanı isim bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller”, “bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller: karmaşık fiiller”, “bir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller: tasvir fiilleri”, “belirleyici birleşik fiiller” ve “ikili birleşik fiiller” olmak üzere beşe ayırmıştır. “esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller” ise “anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiiller” adı altında incelenmiştir (Korkmaz 2009: 791 - 861).

Bu çalışmada bazı farklılıklar taşımakla birlikte genel olarak Z. Korkmaz’ın çalışmasındaki tasnif esas alınacaktır. Metinde yer alan birleşik fiiller ve özellikleri şu şekildedir:

3. Metnin Birleşik Fiiller Bakımından İncelemesi

Eserdeki birleşik fiiller, “yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller (isim + yardımcı fiil)”, “bir yanı isim bir yanı esas fiil olan birleşik fiiller (deyimleşmiş birleşik fiiller)”, “bir yanı zarf-fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller (fiil + fiil)” olmak üzere üç ana başlık altında ele alınacaktır.

Metinde, “isim / sıfat + yardımcı fiil” kuruluşunda 74, “isim / sıfat + yardımcı fiil (deyimleşmiş)” kuruluşunda 3, “sıfat-fiil + yardımcı fiil” kuruluşunda 2, “isim + esas fiil (deyimleşmiş)” kuruluşunda 20, “fiil + fiil (tasvir fiilleri)” kuruluşunda 7, “ikili birleşik fiil” kuruluşunda 18 olmak üzere 124 adet birleşik fiil tespit edilmiştir. Tespit edilen birleşik fiillerin kalıplaşma sürecini tamamlayamadıkları ancak tamamlama süreci içinde oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 1. Metindeki Birleşik Fiillerin Türlerine Göre Sayıları

Birleşik Fiilin Türü	Metindeki Kullanım Sayısı
İsim / Sıfat + Yardımcı fiil	74
İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil (Deyimleşmiş)	3
Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil	2
İsim + Esas Fiil (Deyimleşmiş)	20
Fiil + Fiil (Tasvir Fiilleri)	7
İkili Birleşik Fiil	18
TOPLAM	124

3.1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller kendi içinde “Bir Yanı İsim / Sıfat Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller (İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil)”, “Bir Yanı İsim / Sıfat Bir Yanı Yardımcı Fiil Olup Deyimleşen Birleşik Fiiller (İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil)” ve “Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil)” olmak üzere üçe ayrılır. “Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller (Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil)” de “Öncelik Fiilleri, Niyet Fiilleri, Alışkanlık Fiilleri” olmak üzere kendi içinde üçe ayrılır (Korkmaz 2009: 791 - 861). İncelenen metinde sadece “Öncelik Fiilleri”nin örneğine rastlanmıştır.

3.1.1. Bir Yanı İsim / Sıfat Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller [İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil]

Bir isim veya sıfat ile bir yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşmuş birleşik fiillerdir. Yardımcı fiil, ismi fiilleştirmektedir (Ercilasun 1984: 51, 52; Korkmaz 2009: 792). Yardımcı fiillerle daha çok Arapça ve Farsçadan alınan isim soylu alıntı kelimeler fiilleştirilir (Küçük vd. 2017: 122).

Bu tür birleşik fiillerde isim ve fiil birleşerek yeni bir anlam meydana getirir, dolayısıyla birleşik fiilleri oluşturan isim ve fiiller çoğunlukla kendi anlamlarını kaybederler. Her iki kelime de anlamını kaybedebildiği gibi bazen kelimelerden sadece biri anlamını kaybeder (Timurtaş 1994: 141).

Bazı çalışmalarda “et-, eyle-, ol-, yap-, bulun-, başla” vb. yardımcı fiillerin işlev açısından “i-” ek-fiilinden farkı olmadığı, bu yardımcı fiillerin de aynı “i-” ek-fiilinde olduğu gibi isimleri fiilleştirerek yüklem yaptığı ifade edilmektedir⁴. Bu birleşik fiil türünün bugün bütün Modern Türk lehçelerinde olduğu gibi bu eserde de çok sayıda örneği bulunmaktadır. Çalışmada yardımcı fiiller, kullanım sıklığına göre en sık kullanılanlardan az kullanılanlara doğru sıralanmıştır. Eserde “kıl-” yardımcı fiiliyle 44, “bol-” yardımcı fiiliyle 28, “et-” yardımcı fiiliyle 1, “ol-” yardımcı fiiliyle 1 olmak üzere toplam 74 adet “isim / sıfat + yardımcı fiil” kuruluşunda birleşik fiil vardır. Aşağıda bu birleşik fiillerin kullanım sayılarını gösteren tablo bulunmaktadır:

⁴ Bk.; Baydar 2013: 55 - 66. Ayrıca Özbek Türkçesinde “ê-” ve “bol-” yardımcı fiillerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı belirtilmiştir. Buna göre “bol-” yardımcı fiili Özbek Türkçesinde şartlı birleşik çekimlerde, gereklilikte ve öğrenilen geçmiş zaman çekiminde de kullanılabilir (Koraş 2008: 141 - 150). İncelenen metinde şu cümlelerde “bol-” fiilinin yardımcı fiil değil de kendi anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir: ‘as’asası bolmas êrdi’ “debdebe ve şaşaaı olmazdı” *âdem şûretide bolup* “insan kılığında olup / -a girip” 10b/3, 5, 7-8, 11; *andağ bolsa* “öyle ise” 17a/4; *yasavul şûretide bolup* “halayık suretinde olup / -a girip” 12a/10-11.

Tablo 2. İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller

Birleşik Fiilin Türü (İsim / Sıfat + Yardımcı Fiil)	Metindeki Kullanım Sayısı
İsim / Sıfat + kıl-	44
İsim / Sıfat + bol-	28
İsim / Sıfat + et-	1
İsim / Sıfat + ol-	1
TOPLAM	74

3.1.1.1. kıl- Yardımcı Fiiliyle Kurulan Yardımcı Fiiller⁵

'*adāvet kıl-* "düşmanlık etmek" 2a/5; '*āferīde kıl-* "yaratmak" 8b/11; '*ārāste kıl-* "süslemek, donatmak" 5a/6, 6a/6; '*arz kıl-* "arz etti" 17a/3, 18a/1, 2; '*aş kıl-* "yemek yapmak" 6a/9; '*bed kıl-* "kötülük yapmak" 16b/11, 18a/5; '*beyān kıl-* "açıklamak" 17b/8; '*bī-edeblık kıl-* "terbiyesizlik yapmak" 3b/8; '*bī-ğam kıl-* "gamsız, tasasız, endişesiz hâle getirmek" 3a/2; '*bir iş kıl-* "bir iş yapmak" 5a/3; '*cenk kıl-* "savaşmak" 18b/7; '*cezm kıl-* "anlamak, farkına varmak" 14b/7; '*dirīğ kıl-* "yazıklanmak, üzülmek" 8b/2; '*du'ā kıl-* "dua etmek" 19a/6; '*düşmenlik kıl-* "düşmanlık yapmak" 2a/5, 6; '*emrī kıl-* "bir emir vermek" 13a/7, 8; '*ezā kıl-* "işkence etmek, sıkıntı vermek, zulmetmek" 3a/5; '*fēşimān kıl-* "pişman olmak" 17a/10; '*hağāret kıl-* "aşağılamak, hakaret etmek, küçük düşürmek" 2b/9, 3a/8, 4b/9, 7b/2; '*haṭā kıl-* "hata yapmak" 16b/11, 18a/5; '*ibādet kıl-* "ibadet etmek" 9a/8; '*ihānet kıl-* "ihānet etmek" 17a/9; '*ilticā kıl-* "rica ediyor, yalvarıyor" 7a/12, 8a/9; '*mes'ele beyān kıl-* "konu anlatmak, bir konuyla ilgili açıklamalarda bulunmak" 2a/8-2b/1; '*mihmāndārlık kıl-* "misafir ağırlamak" 5a/6, 7, 5a/8, 6a/7, 6b/5, 6b/11; '*mu'āf kıl-* "yardım etmek, bağışlamak" 3b/4; '*münevver kıl-* "aydınlatmak" 10a/3, 4, 11a/8; '*nāzar kıl-* "bakmak" 9a/13, 9b/1; '*rivāyet kıl-* "rivayet etmek" 2a/1, 2, 4a/9; '*ruḥṣat iltifāt kıl-* "izin vermek" 3b/8, 9; '*şabır kıl-* "sabretmek" 3b/3, 3b/10, 3b/11; '*selām kıl-* "selam vermek" 6b/2, 7a/6, 7; '*seyr temāşā kıl-* "gezip dolaşmak, etrafa bakınmak" 6b/12; '*söz kıl-* "söz vermek" 3a/6, 6a/5; '*ta'ayyün kıl-* "belirlenen, ayrılan" 14a/4; '*ṭayyār kıl-* "hazırlamak" 5b/5, 13a/4; '*teklīf kıl-* "davet etmek" 5b/6, 6b/6, 14b/10; '*tenāvül kıl-* "yemek yemek" 15b/8; '*tevbe kıl-* "tövbe etmek" 16b/11, 18a/5; '*vezīr kıl-* "vezir yapmak" 3a/2; '*yamanlık kıl-* "kötülük yapmak" 4b/6, 7; '*yarlıg kıl-* "emretmek" 6a/6; '*yol kıl-* "yol bulup, yol açıp" 3b/5; '*zār fiğān kıl-* "ağlayıp inlemek, feryat etmek" 18a/8.

3.1.1.2. bol- Yardımcı Fiiliyle Kurulan Yardımcı Fiiller⁶

'*āgā[h] bol-* "bilmek, haberdar olmak" 4b/5, 13a/12; '*ağır bol-* "zor olmak" 4a/5; '*āşık-ı nūkrān bol-* "çok tutkulu bir aşka düştü" 15a/2; '*ber-ḥaḳ bol-* "gerçek olmak, doğru olmak" 4a/4; '*ber-ḥaḳ bolma-* "gerçek olmamak" 16a/9, 10; '*ber-ṭaraf bol-* "gitsin, ortadan kalksın" 15b/6; '*cānı bol-* "canı olsa" 15b/10; '*dāg bol-* "üzülsün, incinsin" 5a/3, 6a/1, 2; '*ecderhā-yı heft-ser bol-* "yedi başlı ejderha hâline gelmek" 2b/7; '*fermān bol-* "emir gelmek, emredilmek" 8a/12, 8b/11-9a/1, 9a/5, 9a/10, 11, 10b/2, 11a/1, 11a/4, 15a/8;15a/11; '*fēşimān bol-* "pişman olmak" 17b/11; '*ğam-gīn bol-* "üzülmek" 4b/2; '*ğāyib bol-* "kaybolmak" 9a/6; '*ḥafā bol-* "üzülmek" 4b/4, 5b/2; '*kızıl gül dēk bol-* "kırmızı gül gibi kızarmak" 16a/4; '*kündüz bol-* "gündüz olmak" 4b/3; '*mār bol-* "yılan hâline gelmek" 2b/6; '*miñ bol-* "bin olmak" 18b/6, 18b/7; '*müselmān bol-* "müslüman olmak" 4a/7, 4a/8, 4b/10, 4b/11, 12b/7, 8, 16b/4, 17a/1, 18a/1, 18a/7, 18b/3, 18b/4, 18b/5, 19a/4; '*perişān bol-* "perişan olmak" 4a/11; '*pi-zār bol-* "küsmek, incinmek, hoşnut olmamak" 18b/6; '*revān*

⁵ Metinde yer alan "*ḥayāllerni kıl-* 'tasarlamak' 16b/7; '*ḳaydağ kıl-* 'ne yapmak' 5a/5; '*naḳışlar kıl-* 'nakış işlemek' 10a/9" ifadeleri birleşik fiil değildir. Bu ifadelerdeki "kıl-" fiili "yap-" fiili işleviyle kendi anlamındadır.

⁶ Metinde yer alan "*alāmetler kıl-* 'alametler ortaya çıkmak' 17b/7; '*hiç nēme bolma-* 'hiçbir şey olmamak' 16a/3; '*kızları bol-* 'kızları orada olmak' 5a/9; '*nē bol-* 'ne olmak' 4a/2; '*nēme bol-* 'ne olmak' 8a/7, 8a/8" ifadeleri birleşik fiil değildir; çünkü bu ifadelerdeki "bol-" fiili yardımcı fiil işlevinde olmayıp kendi anlamındadır.

bol- “yola koyulmak, hareket etmek” 7a/5, 12b/9; *serāsime bol-* “sersemleşmek” 14b/6; *sezāvār bol-* “layık olmak” 18b/10; *şād hürrem bol-* “mutlu olmak, sevinmek” 17b/9; *şād ve hürrem bol-* “mutlu olmak, sevinmek” 12b/5; *toğan bol-* “doğan gibi olmak” 5b/10; *üç kün bol-* “üç gün olmak” 4b/7; *yoğ bol-* “yok olmak” 15b/7.

3.1.1.3. *ét-* ve *ol-* Yardımcı Fiilleriyle Kurulan Yardımcı Fiiller

Metinde Batı Türkçesinden etkilenme sonucunda görülen *ét-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle oluşmuş birleşik fiillere de rastlanmıştır. Metindeki örnekleri şunlardır: *īmān ét-* “iman etmek” 4a/7, 16b/3, 4, 17a/1; *halli ol-* “hallolmak, halledilmek” 16a/1; *tola ol-* “çok olmak, yayılmak, fazlalaşmak” 4b/6.

3.1.2. Bir Yanı İsim Bir Yanı Yardımcı Fiil Olup Deyimleşen Birleşik Fiiller [İsim + Yardımcı Fiil]

Metinde “İsim + Yardımcı Fiil” yapısında olup deyimleşen birleşik fiillere de rastlanmıştır. Bu fiillerde isim ve yardımcı fiil arasındaki anlam ilişkisi ileri boyutlara varmış, isim ve fiil unsurları kendi anlamlarını tamamen terk ederek mecazlaşmıştır. Bu tür fiilleri “Bir Yanı İsim Bir Yanı Esas Fiil Olan Birleşik Fiiller (Deyimleşmiş Birleşik Fiiller)’den ayıran husus, ismin esas fiil olmayıp yardımcı fiil olmasıdır. Bu iki tür birleşik fiilin ortak yanı ise her ikisinin de deyimleşmesidir. Metinde “*bol-*” yardımcı fiiliyle 2, “*kıl-*” yardımcı fiiliyle kurulmuş 1 örneği bulunmaktadır: *könli érip su bol-* “hayran olmak, çok etkilenmek” 15a/4, 5; *yér birle yeksān bol-* “boylu boyunca uzanmak, yok olmak” 13b/7; *kār kıлма-* “işlememek, etkilememek” 16a/4.

3.1.3. Bir Yanı Sıfat-Fiil Bir Yanı Yardımcı Fiil Olan Birleşik Fiiller [Sıfat-Fiil + Yardımcı Fiil]

Bu tür birleşik fiillere “karmaşık fiiller” de denmiştir. Bunlar değişik zaman dilimlerindeki sıfat-fiillerin “*ol-*” yardımcı fiiliyle birleşmesi sonucu oluşur. Sıfat-fiilin bildirdiği zamana göre üçe ayrılır: Öncelik Fiilleri, Alışkanlık Fiilleri⁷, Niyet Fiilleri (Banguoğlu 2000: 482 - 486; Korkmaz 2009: 151;)⁸. Metinde 2 yerde “Öncelik Fiilleri” türüne rastlanmıştır.

3.1.3.1. Öncelik Fiilleri [-GAN bol-]

Öncelik fiilleri *-mİş* geçmiş zaman fiiliyle kurulur ve içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleşip bitmiş bir oluşu ve kılışı gösterir (Korkmaz 2009: 151). Metinde bu tür birleşik fiillerin 1 örneği bulunmaktadır: *körmegen bol-* “görmemiş olmak” 12a/7, 14b/1.

3.2. Bir Yanı İsim Bir Yanı Esas Fiil Olan Birleşik Fiiller [İsim + Esas Fiil]: Deyimleşmiş Fiiller

Bu tür birleşik fiiller bir isim ya da isim soylu bir ya da birden çok kelimenin belirli esaslar dâhilinde bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma veya kalıplaşması sonucunda oluşur. Bu tür birleşik fiiller de diğer birleşik fiiller de olduğu gibi tek bir kavrama karşılık gelirler, ancak isim unsurunun sabit

⁷ Banguoğlu bu alt türü “başlama fiilleri” şeklinde adlandırmıştır. Bk.; 2000: 484.

⁸ Fiilin zamanı açısından genel olarak birleşik zamanlı fiiller arasında değerlendirilen bu tür çekimler, G. Gülsevin tarafından birleşik zamanlı olarak kabul edilmez. Ona göre fiilin bir tane gerçekleşme zamanı vardır ve bu zaman da “*i-*, *ol-*” yardımcı fiillerin üzerindeki zamandır. Bir önceki sıfat-fiilli parça ise kip belirtir (Gülsevin 1999: 1 - 8).

olmaması, yalın ve bir isim grubuyla bulunabilmesi, çekim ekleriyle çekimlenebilmesi yönleriyle onlardan ayrılır (Korkmaz 2009: 153).

Bu birleşik fiiller anlam bilimiyle ilgili olduğu için bazı araştırmacılar tarafından birleşik fiiller içerisinde değerlendirilmemektedir⁹. Metinde bu türe örnek gösterilebilecek 20 birleşik fiile rastlanmıştır: *ant iç-* “ant içmek, yemin etmek” 3a/10; *becā keltür-* “yerine getirmek, uygulamak, yapmak” 17b/10; *dōst tut-* “dost edinir, dost yapar, dost kabul eder” 3b/11; *haber bér-* “haber vermek” 9a/5, 11a/2; *haber sal-* “haber vermek” 13a/8, 9; *haddın aş-* “sınırı aşmak, haddine aşmak” 4b/6; *hikāyet keltür-* “hikāye anlatmak” 15b/4; *imān keltür-* “iman etmek” 12b/7, 18a/7; *kol bağla-* “saygıyla durmak, hazırda beklemek” 14a/2, 14a/7; *kōñli açıl-* “gözü gönlü açılmak, mutlu olmak” 6b/12; *köz koy-* “işlemek” 7b/5, 9b/6, 10a/5, 10a/6, 10a/9; *lerzege kél-* “titremek, sarsılmak” 13b/10; *mağfıret tile-* “af istemek” 19a/6; *na'ra tart-* “nara atmak, bağırarak” 13a/11; *ruḥşat al-* “izin almak” 19a/1; *sözünge tur-* “sözünde durmak” 3a/6, 3a/7; *sözümge tur-* “sözümde durmak” 3a/9; *tēñ keltür-* “rica etmek, yalvarmak” 7a/1, 8a/7; *tesellî-yi hātır bér-* “teselli etmek, teselli vermek” 6a/4; *tevfiḳ bér-* “hidayet vermek, doğru yolu göstermek” 4a/1, 19a/4.

3.3. Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil [Yarı Yardımcı Fiil] Olan Birleşik Fiiller [Fiil + Fiil]: Tasvir Fiilleri

İki fiilin birleşmesinden oluşmuş birleşik fiillerdir. İki fiil birleşirken araya bir zarf-fiil eki gelir. Dolayısıyla birinci fiil zarf-fiil kuruluşundadır. Bu tür birleşik fiillerde ikinci fiil tasvir edici özelliktedir. Yani zarf-fiilin ifade ettiği kılış ve oluşun nasıl, ne şekilde olduğunu veya yapıldığını tasvir eder. Bu nedenle bu birleşik fiil türüne “tasvir fiilleri” de denmiştir (Ercilasun 1984: 83-87; Korkmaz 2009: 151, 152; Özkan vd. 2017: 77). Ayrıca ikinci fiil yarı yardımcı fiil (Erkul 2007: 11; Özkan vd. 2017: 77) durumundadır. Tasvir fiilleri, yeterlilik, tezlik, süreklilik, yaklaşma ve uzaklaşma olmak üzere dörde ayrılır (Korkmaz 2009: 151, 152).

Çağatay Türkçesinde “al-, bér-, kél-, tur-, keltür-, çal-, yürü-” fiilleri tasvir fiili olarak kullanılır (Eckmann 2017: 112, 113). İncelenen metinde yeterlilik fiiliyle 1, süreklilik fiiliyle 3, tezlik fiiliyle de 3 olmak üzere toplam 4 örneğe rastlanmıştır: Aşağıda bu tür birleşik fiillerin metindeki kullanım sayılarını gösteren tablo bulunmaktadır:

Tablo 3: Zarf-Fiil + Yardımcı Fiil [Yarı Yardımcı Fiil] Yapısındaki Birleşik Fiiller

Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil [Yarı Yardımcı Fiil] Olan Birleşik Fiiller	Metindeki Kullanım Sayısı
Zarf-Fiil + Yeterlilik Fiili	1
Zarf-Fiil + Süreklilik Fiili	3
Zarf-Fiil + Tezlik Fiili	3
TOPLAM	4

⁹ Bk.; Ergin 1993; Banguoğlu 2000; Tekin 2003; Erkul 2007, Karaağaç 2009, 2013a, Özmen 2013; Özkan vd.2017. Biz bu tür yapılan birleşik fiiller içerisinde değerlendirmenin uygun olacağını düşünüyoruz.

3.3.1. Yeterlilik Fiili

Yeterlilik fiilleri, -(y) A zarf-fiil ekini almış bir esas fiil üzerine yeterlilik yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşur (Ercilasun 1984: 84, 85; Korkmaz 2009: 151). Çağatay Türkçesinde yeterlilik “al-” fiiliyle yapılır (Eckmann 2017: 108). Metinde 1 kelimedede rastlanmıştır: *kêlelme* < *kêle alma-* “gelememek” 8a/4.

3.3.2. Tezlik Fiili

Çağatay Türkçesinde tezlik fiili -(y)I / -(y)A zarf-fiil eki almış bir esas fiil üzerine “bêr-” fiili getirmek suretiyle yapılır (Eckmann 2017: 108); ancak incelenen metinde tezlik, -(U)p zarf-fiil ekli esas fiil ile “bêr-” tezlik fiilinin birleşmesiyle oluşmuştur. Metinde 3 örneği bulunmaktadır: *zehir hoşup bêr-* “zehir katıvermek” 6a/1; *çarlap bêr-* “çağırırvermek” 6b/9, 10; *yuyup bêr-* “yıkayıvermek” 15a/6.

3.3.3. Süreklilik Fiilleri

Çağatay Türkçesinde süreklilik -p, -(y)A, -(y)I, -(y)Ip, -(y)Up, zarf-fiil ekini almış bir esas fiil ile “tur-, kël-, qal-, kôr-, koy-” yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşur. Bu fiiller tasvir fiiline geçiş aşamasındadır (Eckmann 2017: 108, 109). Metinde 3 örneği bulunmaktadır: *arıqlap tur-* “temizleyip durmak, bir müddet temizlemek” 4a/3; *tartıp tur-* “çekiştirip durmak, sürekli çekiştirmek” 2b/8, *yağıp tur-* “yağıp durmak” 9b/2.

Metinde “tur-” fiilinin vaktiyle birleşik fiil oluşturan bağımsız biçim birim iken bağımlı biçim birime dönüştüğü görülmektedir. Fiilin mahiyetindeki devamlılık, süreklilik anlamı yapının işlevi durumuna gelmiştir. Başka bir deyişle fiil Çağatay Türkçesinde -p(tUr), -(y)Ip(tUr), -(y)Up(tUr) / -p(dUr), -(y)Ip(dUr), -(y)Up(dUr)¹⁰ şeklinde zarf-fiil ekiyle kalıplaşarak zaman eki / kip eki işlevine geçmiştir¹¹. Çağatay Türkçesinde yapının öğrenilen geçmiş zamanı ifade ettiği bilinmektedir (Eckmann 2017: 131, 132); ancak şimdiki zaman işlevinin de bulunduğu belirtilmiştir¹².

Yapının öğrenilen geçmiş zaman işleviyle ilgili örnekler şunlardır: *dêpdürler* < *dêp tur[ur]lar* “demişlerdir” 15b/3; *dêptür* < *dêp tur[ur]* “demiştir” 10b/1; *hikâyet keltürüpdürler* < *hikâyet keltürüp tur[ur]lar* “hikâye anlatmışlardır” 15b/4; *kêlipdür* < *kêlip tur[ur]* “gelmiştir” 7a/11; *rivâyet kılpdurlar* < *rivâyet kılp tur[ur]lar* “rivayet etmişlerdir” 2a/1, 2, 4a/9, 10.

Yapının şimdiki zaman işleviyle ilgili örnekler şunlardır: *olturupdurlar* < *olturup tur[ur]lar* “oturuyorlar” 2b/5; *turupdur* < *turup tur[ur]* “duruyor” 11a/7, 11b/1.

Çağatay Türkçesinde -A / -y (dUr) yapısının şimdiki zamanı karşıladığı bilinmektedir (Eckmann 2017: 129, 130). Yapı “-A” zarf-fiil ekinin “tur-” fiiliyle kalıplaşmasından oluşmuştur. Burada da “tur-” fiili bağımsız biçim birim iken bağımlı biçim birim hâline gelmiş; başka bir deyişle gramerleşmiştir.

¹⁰ Yapı seyrek olarak -(y) I /Upturur / -(y) I /Updurur şeklinde de görülebilmektedir.

¹¹ Bk.; “gramatikleşme” ve “dil bilgiselleşme”: *Bir sözlük biriminin söz dizimi birimi hâline gelişi, onun gramatik bir öge olmasına yol açar. İşte bu süreç gramatikleşmedir* (Karaağaç 2013b: 448). *Bir asıl biçim biriminin bağımlı biçim birimi hâline gelmesi, bir sözlük biriminin yaygınlaşarak genelleşmesi ve dil bilgisel bir birim hâline gelişi, dil bilgiselleşmedir* (Karaağaç 2013b: 288). “dil bilgiselleşme”: *Dilin evrim süreci içinde bir sözlük birimin biçim birime dönüşmesi* (Vardar 2002: 72).

¹² Bk.; Yücel 2017: 374 - 391).

Yapının metinde 15 farklı kelimedede olmak üzere 19 örneği bulunmaktadır: *arıǵlap turadurlar* < *arıǵlap tura tur[ur]lar* “temizleyip duruyorlar” 4a/3; *aytadur* < *ayta tur[ur]* “söylüyor, söyler” 13a/1, 16b/10; *aytadurlar* < *ayta tur[ur]lar* “söylüyorlar” 7a/13; *çarlamaydur* < *çarlamay tur[ur]* “çağırılmıyordu” 7b/1; *çarlaydur* < *çarlay tur[ur]* “çağırılıyordu” 7b/2; *ħalli oladur* < *ħalli ola tur[ur]* “halloluyor, hallolur” 16a/1; *ilticā kıladur* < *ilticā kıla tur[ur]* “rica ediyor, yalvarıyor” 7a/12; *mihmāndārlik baradur* < *mihmāndārlik bara tur[ur]* “misafirlige gidiyor” 12a/3; *münevver kıladurlar* < *münevver kıla tur[ur]lar* “aydınlatıyorlar” 11a/8; *müselmān boladurmēn* < *müselmān bola tur[ur]mēn* “müslüman oluyorum, müslüman olacağım” 4a/7, 17a/1, 18a/7; *nēme boladur* < *nēme bola tur[ur]* “ne oluyor” 8a/7, 8a/8; *pilmeydürmēn* < *pilmey tur[ur]mēn* “bilmiyorum, bilmem” 16b/11; *tutup kēledür* < *tutup kēle tur[ur]* “tutup geliyor” 9b/8; *yaǵıp turadur* < *yaǵıp tura tur[ur]* “yağıp duruyor” 9b/2; *yanadur* < *yana turur* “dönüyor” 4b/7.

Günümüzde Özbek Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman “fiil + -(i)p zarf-fiil eki + şahıs eki” yapısıyla kurulur (Yo’ldoshev 2006: 47; Abdurahmanov vd. 2008: 240 - 242; Coşkun 2000: 136). Bu yapıda “tur-” fiili düşmüş, zarf-fiil eki öğrenilen geçmiş zaman işlevi kazanmıştır. Özbek Türkçesinde “fiil + -A zarf-fiil eki + şahıs eki” kuruluşu ise yakın gelecek zamanı karşılar. Yakın gelecek zaman Özbek Türkçesinde şimdiki zamana yakın bir işleve sahiptir. Bu yapıda da “tur-” fiili düşmüş, zarf-fiil eki de zamanla yakın gelecek zaman / şimdiki zaman işlevi kazanmıştır (Yo’ldoshev 2006: 49; Abdurahmanov vd. 2008: 253 - 257; Coşkun 2000: 140). Metindeki örnekleri şunlardır: *ħaķāret kılamēn* < *ħaķāret kıla [turur]mēn* “hakaret edeceğim, küçük düşüreeceğim” 4b/9; *mihmāndārlik kılamız* < *mihmāndārlik kıla[turur]mız* “misafirlik yapacağız / yapıyoruz” 6a/7; *temāşā köremiz* < *temāşā köre [turur]mız* “seydeceğiz / seyrediyoruz” 12a/3, 4; *tileymēn* < *tiley [turur]mēn* “istiyorum” 17a/2.

3.4. İkili Birleşik Fiiller

Bu tür birleşik fiiller iki ayrı fiilin belirli bir yapıda bir araya gelip kaynaşmasıyla oluşur. Anlam bakımından birbirine yakın ya da zıt fiillerle kurulur. Esas fiil genellikle -p , -(y)Ip / -(y)Up, zarf-fiilini alır. Anlam bakımından her iki fiil de birbirine bir bağlaçla bağlanmış gibidir. Her iki fiil kendi anlamını kısmen korur, yanı sıra bu fiiller anlam kaynaşmasıyla her iki anlamı da içeren özel bir anlam kazanır (Korkmaz 2009: 153, 835). Bu tür birleşik fiillerde iki fiilin kılınışı arasındaki zaman farkı çok kısadır.

İncelenen metinde 18 adet ikili birleşik fiile rastlanmıştır: *açıp kör-* “açıp bakmak, açık görmek” 10a/1; *alıp çık-* “alıp çıkmak” 4a/2; *alıp kir-* “alıp gelmek, alıp içeriye girmek” 4a/1; *başlap kir-* “alıp girmek” 14a/3, 18a/3; *çarlap kēltür-* “çağırıp getirmek” 7a/4; *çıkıp kēt-* “çıkıp gitmek” 3b/5, 6; *çıkıp öltür-* “çıkıp öldürmek, gidip öldürmek” 3b/9; *kēlip tur-* “gelip bir yerde durmak” 16b/5; *kirip kēt-* “girip gitmek, içeriye girip gitmek” 4b/10; *kirip oltur-* “girip oturmak” 7b/6, 7, 7b/8; *ķoyup kēl-* “bırakıp gelmek” 3a/1; *teklif kılip kēl-* “davet edip gelmek” 5b/6; *terlep oltur-* “terleyip oturmak” 16a/4; *tutup kēl-* “tutup gelmek” 9b/8; *yaşanıp çık-* “süslenip çıkmak” 5a/10; *yēp öl-* “yiyip ölmek” 15b/3; *yētip kēl-* “ulaşım gelmek, çıkıp gelmek” 9a/1, 13a/6, 13a/11, *yıǵlap tur-* “ağlayarak gelip bir yerde durmak” 18a/9.

4. Çevriyazılı Metin

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

[2^a] ⁽¹⁾ ammā rāviyān-ı aḥbār ve nākīlān-ı āṣār andağ rivāyet ⁽²⁾ kılıpdurlar kim ḥazret-i peğamber şalla'llāhu 'aleyhi vesellemniñ ⁽³⁾ zamānlarında 'utbe-i ḥiṣām nāşır-ı muğayyire-i serhenk ⁽⁴⁾ ebū cehil 'aleyhi'l-la' ne cühūdlar hemişe ḥazret-i şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemniñ qaşdıda 'adāvet kılıp düşmen⁽⁶⁾lik kılur erdi bir kün in ḥazret-i şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ⁽⁷⁾ mescid-i mübārekde olturup cemī' şahābelerge farz ⁽⁸⁾ vācib sūnnet müstehābdın behişt devrindin mes'ele [2^b] ⁽¹⁾ beyān kılur erdiler ebū cehil 'utbe-i ḥiṣām muğayyire-i ⁽²⁾ nāşır-ı serhenk degen bir munça cühūdlar birle oltu[rup] ⁽³⁾ bargunça kördiler ki in ḥazret-i şalla'llāhu 'aleyhi vesellem aşḥāb ⁽⁴⁾ yārānlar bile gūyā ki on dört künlük tolun ay dēk ⁽⁵⁾ olturupdurlar ebū cehl-i bedrek aydı ēy cühūdlar ⁽⁶⁾ muḥammed bir mūrça erdi emdi mār boldı bu künlere ⁽⁷⁾ ecderhā-yı heft-ser boldı yēte iklimni on ⁽⁸⁾ sēkiz miñ 'ālemni kāmığa tartıp turdı emdi bir cühūd ⁽⁹⁾ bar mu barıp muḥammedge munça izā ḥaḳāret kılıp yūrekige [3^a] ⁽¹⁾ bir dāğ koyup kēlsün mēn aḡa yēte ḥazīne altun ⁽²⁾ bērey dūnyādın bī-ğam kılay anı özümge vezīr kılay ⁽³⁾ dedı ol yērde cühūdlar tola erdi aradın ⁽⁴⁾ şem'ün degen aydı kim mēn barıp muḥammedge andağ ⁽⁵⁾ ezā kılay ki ölgünce unutmason ammā ēy ebū ⁽⁶⁾ cehil söz kılursēn sözüñge turmassēn ⁽⁷⁾ eger sözüñge tursañ mēn barıp muḥammedge andağ ⁽⁸⁾ izā ḥaḳāret kılay ki derd aḡnıkıda ölsün ⁽⁹⁾ dedı ebū cehil sözüñge turamēn dēp beti⁽¹⁰⁾ dīn ant içti belki naşībini ḥāllī alğıl ⁽¹¹⁾ dēp bir munça māl bērdi şem'ün mālını üyde [3^b] ⁽¹⁾ koyup andın mescid-i mübārekge kēldi ḥazret-i peğamberniñ ⁽²⁾ aldılarında turup bir munça nā-ma' kıl nā-sezā ayttı ⁽³⁾ ḥazret-i peğamber hem şabır kılıp hīç nēme demediler şük ⁽⁴⁾ turdılar ḥazret-i resūl-i ḥudā mu'āf kıldılar andın ⁽⁵⁾ mescid-i mübārekniñ otrasıda turup yol kılıp çıkıp ⁽⁶⁾ kētti ḥazret-i ebā bekr-i şiddīk ḥazret-i 'ōmer ḥazret-i 'oşmān ⁽⁷⁾ ḥazret-i çehār-yār-ı bā-şafālar aydılar ki yā resūlu'llāh ⁽⁸⁾ bu şem'ün cühūd tola bī-edeblik kıldı ruḥşat ⁽⁹⁾ iltifāt kılsalar bu cühūdını çıkıp öltürsek dēdiler ⁽¹⁰⁾ ḥazret-i peğamber hem aydılar ki ēy çehār-yārılarım şabır kılıñlar ⁽¹¹⁾ şabır kılğuçılarını ḥudāy-ı te'ālā dōst tutar ḥudāy-ı te'ālā [4^a] ⁽¹⁾ özi tevfiḳ bērür dēp cühūdniñ bu necāsetini ⁽²⁾ özleri talāğa alıp çıkıp taşlap ornığa pāk tofraḳ ⁽³⁾ alıp kirip arıḡlap turadurlar şem'ün cühūd munı ⁽⁴⁾ körüp aydı ki belki muḥammedniñ dīni ber-ḥaḳ bolmasa mundağ ⁽⁵⁾ hem bu iş aḡır bolur mu rāst peğamber-i ber-ḥaḳ ēken dēp ⁽⁶⁾ mescid-i mübārekge yanıp kirip aydı ki yā resūlu'llāh dīn⁽⁷⁾leri ber-ḥaḳ rāst ēken dēp imān ētip müselmān boladurmēn ⁽⁸⁾ dēp şıdḳ-iḥlāş bile müselmān boldı munı körüp yēne ⁽⁹⁾ bir munça cühūdlar hem müselmān boldı andağ rivāyet kılıp⁽¹⁰⁾durlar ki ebū cehil segleri birle kēlip üyge kirip üç ⁽¹¹⁾ künḡaça hīç kişige sözlemedi bis[y]ār perişān boldı ebū cehil[4^b]⁽¹⁾niñ kıızı bar erdi bī-nihāyet şāhib-i cemal erdi ⁽²⁾ atasınıñ ḡam-gin bolğanını körüp aydı ata nē bolduñız ⁽³⁾ dedı bu kün üç kēçe kündüz boldı hīç kişige söz⁽⁴⁾lemediñiz nēme ḡafa bolduñız dēp sordı ebū cehil ⁽⁵⁾ aydı kızım bilgil ve āḡā[h] bolğıl muḥammedniñ siḡr ü cādūsı ⁽⁶⁾ ḡaddın aştı ve dīni tola olḡaydı muḥammedge her ne yamanlık ⁽⁷⁾ kılsam özümge yanadur bu kün üç kün boldı ⁽⁸⁾ şem'ün cühūdğa yēte ḥazīne altun bērdim yēne ⁽⁹⁾ bir munça māl hem bērdim muḥammedge izā ḥaḳāret kılamēn ⁽¹⁰⁾ dēp müselmān bolup kirip kētti anıñ arḳasındın yēne ⁽¹¹⁾ bir munça cühūdlarım müselmān bolup kirip maḡa tola [5^a] ⁽¹⁾ maḡa tola¹³ dāğ üstün dāğ boldı dēp ebū cehil ⁽²⁾ la'in yıḡladı kıızı ēy ata ḡafa bolmañ mēn ⁽³⁾ hem muḥammedge bir iş kılay tola dāğ bolsun siz ḡafa⁽⁴⁾lıkdın çıkıñ dedı ebū cehil aydı ēy kızım ⁽⁵⁾ ḡaydağ kılursēn kıızı aydı ēy ata şāḡrādaki ⁽⁶⁾ bāḡnı obdān ārāste kılıp miḡmāndārlık ⁽⁷⁾ kıılmaḳ kerek mēn bāḡda turup yüz kıız bēş yüz ⁽⁸⁾ kenizekler bile miḡmāndārlık kılay tamām cühūdlar⁽⁹⁾niñ kıızları bolsun mēn obdān ēginlerini ⁽¹⁰⁾ kēyey yaşanıñ çıkay cühūdlarınıñ kıızı mu ⁽¹¹⁾ obdān ēgin kēysün hemmemiz uluḡ bahālık [5^b] ⁽¹⁾ ēginlerini kēyeli başımızğa otāḡāt kısalı ḡula⁽²⁾ḡımızğa uluḡ cevāhirāt munçaḳlarını salalı ⁽³⁾ kımmet bahālık tüḡmelerni ḡadap sēkiz yüz ḡoy ēki yüz ⁽⁴⁾ geke öltürüp miñ çārek görünçü salıp kēñrū ⁽⁵⁾ aş ḡayyār kılsun mēn barıp muḥammedniñ kıızı ⁽⁶⁾ fāḡıma-yı zehrāni teklif kılıp kēley tüḡme munçaḳ ⁽⁷⁾ ēgin ayaḡımını körsetey aytay ki ēy fāḡıma bu ⁽⁸⁾ altun tüḡme gevher munçaḳ ēgin ayaḡlarımını ⁽⁹⁾ sizge bērey atañız muḥammedniñ dīnidin yanıñ ⁽¹⁰⁾ mēniñ dīnimğa kiriy ēkülen bir toḡan bolalı dērmēn ⁽¹¹⁾ unusa ḡūb eger unumasa bir ayaḳ aşḡa [6^a] ⁽¹⁾ zehir ḡoşup bērey fāḡıma ölsün muḥammed dāğ üstün dāğ ⁽²⁾ bolsun muḥammed bibi fāḡımage bisyār mihr-bān ērmiş fāḡıma ⁽³⁾ ölse muḥammed tola derd mātemde ḡalır siz ḡafalıḡdın çıkar⁽⁴⁾sız dēp atasıḡa tesellī-yi ḡāḡır bērdi ebū cehil ayurdı ⁽⁵⁾ ēy kızım ḡūb söz kıldıñız mēni bu ḡafalıḡdın çıkarıñ ⁽⁶⁾ dēp yarlıḡ kıldı bāḡnı ḡūb ārāste kılıñlar ⁽⁷⁾ bāḡda miḡmāndārlık kılamız dēp sēkiz yüz ḡoy ⁽⁸⁾ dört yüz geke öltürüp miñ çārek görünçü ⁽⁹⁾ salıp aş kıılıñlar dēp buyurdı ⁽¹⁰⁾ ebū cehilniñ kıızı 'utbe-i ḥiṣām ⁽¹¹⁾ nāşır-ı muğayyire-i serhenkniñ kıızlarıdın toḡuz [6^b] ⁽¹⁾ kıız mescid-i mübārekniñ eşikige kēlip ḥazret-i peğamberim⁽²⁾ge selām kıldılar in ḥazret-i şalla'llāhu 'aleyhi vesellem sordılar ⁽³⁾ ki ēy kıızlar nē işḡa

¹³ "maḡa tola" kelimeleri sayfa başında tekrar yazılmıştır.

kêldiñizler dèp ebü cehilniñ ⁽⁴⁾ kıızı aytadur ki yâ muhammed piz bu kün şahrâdaki bâğda ⁽⁵⁾ dört yüz kızlar bile mihmândârlık kıılır êdük ⁽⁶⁾ sizniñ kıızınız bibi fâtıma-yı zehrâni tekliif kıılğalı ⁽⁷⁾ keldük dèdi hażret-i peğamberim aydılar ki kıızım ⁽⁸⁾ fâtımanıñ ihtiyârı baramèn dese barsun dèdiler ⁽⁹⁾ ebü cehilniñ kıızı aytadur ki özünüñ çarlap ⁽¹⁰⁾ bërseñiz uruğ kıuyaş tururmız bizler fâtıma ⁽¹¹⁾ üçün mihmândârlık kıılıp êdük şahrâğa bizler ⁽¹²⁾ pile çıkıp seyr temâşâ kıılıp köñli açılısun dèp [7^a] ⁽¹⁾ tèn keltürdi hażret-i peğamberimniñ köñülleri yumşaq ⁽²⁾ raħm-ı dil êrdiler hiç kişige âvâznı hâhlamas ⁽³⁾ êrdiler ebü cehilniñ kıızığa aydılar ki sizler bu ⁽⁴⁾ yêrde turuñlar mèn çarlap keltürey dèp ⁽⁵⁾ revân boldılar hażret-i bibi fâtıma-yı zehrâniñ hücre⁽⁶⁾leriğa keldiler hażret-i fâtıma-yı zehrâ kopup selâm ⁽⁷⁾ kııldılar hażret-i resül-i hudâ fâtiha oqup andın ⁽⁸⁾ aydılar ki êy kıızım fâtıma bu kün ebü cehil kıızı ⁽⁹⁾ tokuz kızlar bile mescid-i mübâreknin eşikiniñ aldıda ⁽¹⁰⁾ kıaldı sizni şahrâdaki bâğka mihmândârlıkğa ⁽¹¹⁾ çarlagalı kèlipdür siz barur musız yâ barmas musız ⁽¹²⁾ tola ilticâ kıladur dèdiler hażret-i bibi fâtıma-yı ⁽¹³⁾ zehrâ aytadurlar ki êy peder-i büzürg-vârım ebü cehil[7^b]⁽¹⁾niñ kıızı bu kün çarlama pi-kâr çarlamaydur ⁽²⁾ hażretlerige haķâret kıılğalı çarlaydur anıñ ⁽³⁾ kèygeli êgin ayağı bar başıda otâğât kıula⁽⁴⁾ğıda uluğ bahâlîk munçaķ gevher morvârîd zerred ⁽⁵⁾ munçaķı bar gevherdin köz kıoyğan altın ⁽⁶⁾ tüğmesi bar êgin ayağı kimhâf tehtillâdın kirip ⁽⁷⁾ olturğalı meħâfesi bar hizmetkâr kenîzek ⁽⁸⁾ yasavulları bar maña kirip olturğalı meħâfe ⁽⁹⁾ yoķ kèygeli êgin yoķ kıulağımğa munçaķ ⁽¹⁰⁾ yoķ kııdağalı tüğme yoķ hem-râh bargalı kenîzek yoķ ⁽¹¹⁾ nöker çâker yasavul yoķ kıaydağ barurmèn [8^a] ⁽¹⁾ dèdiler hażret-i peğamberim aydılar andağ barmañ ⁽²⁾ dèp yandılar ebü cehilniñ kıızı körüp ayta⁽³⁾dur yâ muhammed bibi fâtıma-yı zehrâ kèlmedi mü dèdi ⁽⁴⁾ hażret-i peğamberim aydılar işi bar êkin kèlelmedi ⁽⁵⁾ dèdiler ebü cehilniñ kıızı aydı ⁽⁶⁾ bizler bibi fâtıma üçün kèlip êdük ⁽⁷⁾ neme boladur kèlsün dèp tola tèn keltürdi ⁽⁸⁾ uruğ kıuyaş tururmız neme boladur biz bile çıksun ⁽⁹⁾ dèp ilticâ kııldı hażret-i peğamberim başla⁽¹⁰⁾rını töbin salıp olturdılar hikâyetde ⁽¹¹⁾ andağ keltürürler haķ te‘âlâdın cebrâ‘îl ⁽¹²⁾ ‘aleyhi’s-selâmğa fermân boldı êy cebrâ‘îl kıoy ⁽¹³⁾ şavma‘a tâ‘atiñni barıp habîbim muhammedge selâm [8^b] ⁽¹⁾ yêtgürgil andın fermân yêtgürgil kim kenîzekim ⁽²⁾ dirîğ kıılmay ebü cehilniñ kıızınıñ mihmândâr⁽³⁾lıkğa barsun mèn kenîzekim fâtıma pile habîbim ⁽⁴⁾ muhammedni hergîz münafik kâfirleriñ arasında ⁽⁵⁾ hacâletge kıoyasmèn kenîzekim fâtıma üçün ⁽⁶⁾ bir yaşıl meħâfe iyberürmèn bir boğça yiperli ⁽⁷⁾ behişt libâslarıdın iyberürmèn ⁽⁸⁾ yene sèkiz miñ hizmetkâr yasavul dört ⁽⁹⁾ miñ hür kıızlarıdın kenîzek iyberürmèn bu⁽¹⁰⁾ları bu on sèkiz miñ ‘âlemni yaratmasdın yüz ⁽¹¹⁾ miñ yıl ilgeri âferîde kılgandurmèn dèp fermân [9^a] ⁽¹⁾ boldı hażret-i cebrâ‘îl derhâl yètip kèlip aydılar ⁽²⁾ ki fâhâ mâhâ yâ resülü’llâh hudâyınıñ selâm dèdi ⁽³⁾ ferîşterler durûd-ı bî-nihâye iyberdi kenîzekim ⁽⁴⁾ fâtıma habîbim muhammed mènîñ şun‘ kudretlerimni körsü⁽⁵⁾n dèp fermân boldı dèp hõş haber bèrip ⁽⁶⁾ ğâyib boldılar hażret-i peğamberim bibi fâtıma-yı ⁽⁷⁾ zehrâniñ hücreleriğa keldiler hażret-i fâtıma hudâ-yı ⁽⁸⁾ te‘âlâğa ‘ibâdet kıılıp oturup êkenler fâtiha ⁽⁹⁾ oqup êdiler ki êy kıızım fâtıma ebü cehilniñ kıızı⁽¹⁰⁾nıñ mihmândârlıkğa barsun dèp fermân ⁽¹¹⁾ boldı yene şerefe-i cebrâ‘îl keldi yafındılar ⁽¹²⁾ hażret-i cebrâ‘îl körenlerige kèlip aydı ki yâ resülü’llâh ⁽¹³⁾ âsmânğa nazar kılsunlar dèdiler hażret-i peğamberim [9^b] ⁽¹⁾ âsmânğa nazar kııldılar kördiler kim âsmân eşik⁽²⁾leri açıldı nûr-ı ilâhî yağıp turadur hażret-i ⁽³⁾ resül-i hudâ kördiler ki bir yaşıl meħâfe zeberceddin ⁽⁴⁾ âsmândın tüşti yafuğları harîredin ⁽⁵⁾ dört çarhı yâkıutdın mîhları hemme altındın ⁽⁶⁾ morvârîddin köz kıoyğan aılları gevherdin ⁽⁷⁾ dört muķarreb ferîşterler dört fâyesidin ⁽⁸⁾ tutup kèledür hażret-i cebrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm aydılar ⁽⁹⁾ ki meħâfe içide bir boğçada êgin hem bar kèyge⁽¹⁰⁾ylar dèp nidâ kèlgende hażret-i bibi fâtıma-yı zehrâ [10^a] ⁽¹⁾ hażret-i fâtıma-yı zehrâ açıp kördiler ki ‘acâyib ğarâyib ⁽²⁾ êginler bar êken her bir kıönlek zîbâ behişt ⁽³⁾ metâlarıdın tüğmeleri gevherdin ‘âlemni münevver ⁽⁴⁾ kıladur bir bõrki başlarığa kèygeli morvârîd⁽⁵⁾din la‘l yâkıutdın köz kıoyğan anıñ töfesige ⁽⁶⁾ uluğ cevâherâtlardın köz kıoyğan otuğât ⁽⁷⁾ kısturuğluğ ol otuğâtınıñ on yete şâhı ⁽⁸⁾ bar her bir şâhığa kıızıl yaşıl nârencî sarığ zeytün ⁽⁹⁾ gevherlerde köz kıoyğan naķışlar kıılğan hażret-i ⁽¹⁰⁾ bibi fâtıma-yı zehrâ aydılar ki bille bargalı nöker ⁽¹¹⁾ çâker yasavul kenîzek hizmetkârlar lâzım êdi [10^b] ⁽¹⁾ dèptür aydılar şol zamân haķ subhânehu ve te‘âlâdın ⁽²⁾ fermân boldı êy cebrâ‘îl sèn êki miñ aķ êgin⁽³⁾lik ferîşterler bile âdem şüretide bolup kenîzekim fâtıma⁽⁴⁾nıñ oñ kıolıda yõrgil êy mîkâ‘îl sèn êki ⁽⁵⁾ miñ kıızıl êginlik ferîşterler pile âdem şüretide bolup ⁽⁶⁾ kenîzekim fâtımanıñ sol kıolıda yõrgil êy isrâfil ⁽⁷⁾ sèn êki miñ yaşıl êginlik ferîşterler pile âdem ⁽⁸⁾ şüretide bolup kenîzekim fâtımanıñ arķasıda yõrgil ⁽⁹⁾ êy ‘azrâ‘îl sèn êki miñ heybetlik ferîşterler bile ⁽¹⁰⁾ otdın êgin kèydürüp kıolğa otdın gürze ‘amüd⁽¹¹⁾ları tutturup âdem şüretide bolup kenîzekim fâtımanıñ [11^a] ⁽¹⁾ aldıda yõrgil dèp fermân boldı yene fermân boldı ki ⁽²⁾ êy cebrâ‘îl haber bèrgil habîbim ‘âşıkım lâyıķım muhammed mescid-i mübârek⁽³⁾niñ üzesige⁽⁴⁾ çıkıp mènîñ şun‘ kudretlerimni ⁽⁴⁾ körsün dèp fermân boldı hażret-i resül-i hudâ ⁽⁵⁾ çehâr-yâr-ı bâ-şafâ otuz üç miñ şâhâbe-i kübbâr ⁽⁶⁾ hulefâ yer astındın hem çıktılar hażret-i bibi ⁽⁷⁾ fâtıma-yı zehrâ kördiler ki bir yaşıl meħâfe turupdur ⁽⁸⁾ ol meħâfeniñ nûrî ‘âlemni münevver kıladurlar ⁽⁹⁾ naķş-ı nigârlar birle ârâste gevherler pile pîraste ⁽¹⁰⁾ içide boğçada êgin bar êken hażret-i bibi ⁽¹¹⁾ fâtıma-yı zehrâ

¹⁴ Kelime “üğe” şeklinde hatalı yazılmıştır.

kördiler ki reng-â-renk êginler ⁽¹²⁾ behişt metâlarından bu êginleri kâyidiler [11^b] ⁽¹⁾ bir tâc turupdur ol tâcni kâyidiler mehfâfege kirdiler ⁽²⁾ cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm êki miñ aq êginlik ferîşte⁽³⁾ler pile oñ qollarında yördiler mikâ'îl 'aleyhi's-selâm ⁽⁴⁾ êki miñ kızıl êginlik ferîştelere pile çeb qolla⁽⁵⁾rıda hazret-i isrâfil 'aleyhi's-selâm êki miñ yaşıl êginlik ⁽⁶⁾ ferîştelere pile arqalarında yördiler hazret-i 'azrâ'îl ⁽⁷⁾ 'aleyhi's-selâm êki miñ heybetlik ferîştelere otdın ⁽⁸⁾ êgin kâyidürüp siyâsetlik ferîştelere pile aldılarında ⁽⁹⁾ yördiler ol küni hazret-i bibi fâtıma-yı zehrânın ⁽¹⁰⁾ hücreleridin tâ mescid-i mübâreknin eşikiğaça üy⁽¹¹⁾lerinin üzeleride medinenin köçeleride bâzâr[12^a]⁽¹⁾larda medîne halkı er hâtün uluğ kiçik hemmesi ⁽²⁾ hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ razıya'llâhu te'âlâ 'anhâ ⁽³⁾ ebü cehilniñ bāğığa mihmândârlık baradur temâşâ ⁽⁴⁾ köremiz dep çıktılar hazret-i bibi fâtıma razıya'llâhu ⁽⁵⁾ te'âlâ 'anhâ andağ debdebe-i 'acîb uluğluğ pile keldiler ⁽⁶⁾ ki yete iklim pâdişâhlarınin 'ayâlleri hem ⁽⁷⁾ tüşide körmegen bolğay hazret-i cebrâ'îl ⁽⁸⁾ hazret-i mikâ'îl hazret-i isrâfil hazret-i ⁽⁹⁾ 'azrâ'îl 'aleyhi's-selâm her birleri êki miñ⁽¹⁰⁾din ferîştelere pile yasavul şüretide bo⁽¹¹⁾lup o[l] şenilerige zeyn ferş salıp [12^b] ⁽¹⁾ dört miñ hür kızları pile rızvân hizmet⁽²⁾kâr ve kenîzekler şüretide keldiler halk halâyık-ı ⁽³⁾ mehbâbeler er mazlûmlar hazret-i bibi fâtıma-yı zehrânın ⁽⁴⁾ mundağ uluğluğ şân şevket ve debdebe-i 'acîblerni ⁽⁵⁾ dostlar müselmânlar bisyâr şâd ve hürrem boldılar ⁽⁶⁾ ba'zılar aşıldın ber-hâk muhammed resûl'llâhın ⁽⁷⁾ dînleri êken dep imân keltürüp müselmân ⁽⁸⁾ boldı hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ mescid-i mübâreknin aldı ⁽⁹⁾ pile ötüp bāğka revân boldılar ebü cehil⁽¹⁰⁾niñ kızı 'utbe-i hişâm nâşır-ı muğayyire-i serhenk cühüd⁽¹¹⁾larınin kızları dört yüz kızlar bile bāğda ta'âm ⁽¹²⁾ püşürüp bir kazanğa yêtmiş miskal zehr-i helâhîl [13^a] ⁽¹⁾ salıp ebü cehilniñ kızı aytadur ki bibi fâtımağa tö⁽²⁾bin yerde köhne bisât salınlar bizge êgiz bülend yerde ⁽³⁾ yeñi cây-i kirmânî salınlar dep buyurdu ⁽⁴⁾ bisâtlarnı salıp ta'âmlarnı tayyâr kılıp turdılar ⁽⁵⁾ ol sâ'at hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ dört miñ ⁽⁶⁾ hür kızlar pile sêkiz miñ ferîştelere pile yêtüp keldiler ⁽⁷⁾ hazret-i 'azrâ'îl 'aleyhi's-selâm bir ferîştege emrî ⁽⁸⁾ kıldılar ki sên barıp ebü cehilniñ kızığa haber ⁽⁹⁾ salgıl dep ol ferîşte andağ heybet-i siyâset ⁽¹⁰⁾ pile otluğ êginleri kâyıp otluğ gürze-girân pile ⁽¹¹⁾ yêtüp kâlip na'ra tartıp aydı ki ey ebü cehilniñ ⁽¹²⁾ kızı bilgil ve âgâh bolğıl ol kenîzek-i cabbâr [13^b] ⁽¹⁾ 'azîz-i gerde vâhidu'l-ğahhâr hâtün-ı kıyâmet melike-i rûze-i ⁽²⁾ mahşer cüft-i 'alî şîr-i haydar cüft-i şîr-i hudâ vâlide-i imâm-ı ⁽³⁾ hasan rızâ ve imâm-ı hüseyin şehîdân-ı deşt-i kerbelâ ⁽⁴⁾ ya'nî hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ razıya'llâhu te'âlâ 'anhâ keldiler ⁽⁵⁾ olarnın aldılarığa edeb tevâzu' bile çıktınız ⁽⁶⁾ hüb eger çıkmasañız qolumdaki 'amüd pile urarmên ⁽⁷⁾ yer birle yeksân bolup düzağka kêtirsên dep ol ferîşte ⁽⁸⁾ ebü cehilniñ kızının bāğığa bir qaraladı bu kişi⁽⁹⁾niñ heybetidin tâm dırahtlar zemîn zamân mekîn ⁽¹⁰⁾ mekân lerzege keldi ebü cehilniñ kızı bu ferîşte⁽¹¹⁾niñ heybetidin bî-nihâyet korqıtı ormidın saçrap [14^a] ⁽¹⁾ kopup dört yüz kızlar bile hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ⁽²⁾niñ aldılarığa çıkıp edeb tevâzu'lar pile qol bağlap ⁽³⁾ bāğğa başlap kirdi hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâğa ⁽⁴⁾ ta'ayyün kılğan töbin yerde dört yüz kızlar bile ⁽⁵⁾ özi olturdu hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ êgiz ⁽⁶⁾ bülend tahtda olturdılar ebü cehilniñ ⁽⁷⁾ kızı dört yüz kızlar pile qol bağlap ⁽⁸⁾ turdu hazret-i bibi fâtıma-yı zehrânın mübârek ⁽⁹⁾ başlarıdaki gevher tâc otâğât bu uluğ ⁽¹⁰⁾ bahâlık êginleri dört yüz kızlar bile ⁽¹¹⁾ kördi âdem ferzendi andağ uluğ [14^b] ⁽¹⁾ metâ'ların hergîz kişi körmegen bolğay hazret-i ⁽²⁾ bibi fâtıma-yı zehrânın kulaqlarında êki munçaq⁽³⁾ni la'l zümrüd gevher yâkütlerini körüp hacâlet⁽⁴⁾din hergîz üstün bakmadı hazret-i bibi fâtıma-yı ⁽⁵⁾ zehrânın kâygen ser pâylarını körüp hayrân ⁽⁶⁾ serâsime boldı bu êginler rûm firenk hindistân ⁽⁷⁾ metâ'larından emes cezm kıldı ki behişt ⁽⁸⁾ metâ'larından turur dep ebü cehilniñ kızı ⁽⁹⁾ hazret-i bibi fâtıma-yı zehrânın nazarlarıge kâlip ⁽¹⁰⁾ tahtge tekliif kılıp kirgen mehfâfelerige temâ⁽¹¹⁾şâ kıldı hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâğa hem-râ [15^a] ⁽¹⁾ hem-râ¹⁵ bolup kâlgên ferîştelerni körüp zîb [ü] zînet ⁽²⁾ cırâyılık hōş-rüylikığa 'aşık-ı nükân boldı hür-ı ⁽³⁾ kuşurlarının hōş-rüy hōş-büyüluğığa ebü cehil⁽⁴⁾niñ kızı bile bu dört yüz kızlarınin köñli ⁽⁵⁾ erip su boldı andın hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ ⁽⁶⁾ mübârek qollarığa yuyup bērgeli âfitâb çilapça ⁽⁷⁾ keltürdi andın destur-hân saldı âb muhâzır ⁽⁸⁾ koydı ol sâ'at hâk te'âlâdın fermân boldı ki ⁽⁹⁾ ey cebrâ'îl koy şavma'a tâ'atıñni kenîzekim fâtıma⁽¹⁰⁾niñ aldıda koyğan zehrlik aşını ebü cehilniñ ⁽¹¹⁾ kızının aldıda koyğıl dep fermân boldı ⁽¹²⁾ derhâl cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm kâlip hazret-i fâtıma-yı zehrâ [15^b] ⁽¹⁾ razıya'llâhu 'anhânın aldıda zehir koşğan aşını ⁽²⁾ alıp düşmenlernin aldıda koydı ebü cehilniñ ⁽³⁾ kızı ol aşlarını bilmedi yep öldi hem depdürler ⁽⁴⁾ hikâyet keltürüpdürler kim fermân-ı ilâhî andağ ⁽⁵⁾ boldı ki ey cebrâ'îl ol aşını kanatıp pile sılâğıl ⁽⁶⁾ zehri ber-taraf bolsun dep hazret-i cebrâ'îl kanat⁽⁷⁾ları bile sılâp êrdiler zehri yok boldı ⁽⁸⁾ hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ tenâvül kıldılar ebü cehil ⁽⁹⁾ kızı köñlide ayttı ki fâtıma-yı zehrâ bu aşlarını ⁽¹⁰⁾ yedi eger miñ cânı bolsa biri kutulmas dep ⁽¹¹⁾ bir cühüdün atasının kaşığa hōş-haberige iberdi [16^a] ⁽¹⁾ fâtıma-yı zehrâğa zehr-i helâhîl bērdim yedi halli oladur dep ⁽²⁾ bir sâ'at êki sâ'at üç sâ'at olturdılar ⁽³⁾ hiç neme bolmadılar hazret-i fâtıma-yı zehrâğa zehir ⁽⁴⁾ kâr kılmadı kızıl gül dēk bolup tērlep olturdılar ⁽⁵⁾ yene ebü cehilniñ kızı bibi fâtıma-yı zehrâ bile kâlgên ⁽⁶⁾ yasavul nöker çâker hâdim bu heybetlik ferîşte⁽⁷⁾lerini hür kızlarını gâzâb ferîştelerni kö⁽⁸⁾rüp ayttı ki mundağ

¹⁵ Sayfa başında tekrar yazılmıştır.

siyâset bile kâlden (9) tarafımızda emesdür fâtımanın dîni ber-hağ (10) bolmasa behişt libâslarını kâyemes êrdi (11) munça debdebe ‘as‘ asası bolmas êrdi mundağ (12) uluğ heybetlik âdemlerini hiç kişi kôrmegen emes [16^b] (1) bî-şek ferîştedür mekke medîne mundağ halk (2) niñ hiç birini kişi kôrgen emes kaçanğaça öz (3) qararğulumızda yôrürmiz emdi imân (4) êtip müselmân bolalı dep ornıdın koyup (5) boynığa agramçı salıp kâlip turdı hazret-i (6) bibi fâtıma-yı zehrâ aydılar ki ey kızlar könlüñ (7) lerdê nê yaman fâsid hayâllerni kıldıñlar (8) hudây-ı te‘âlâ sizlerniñki hayâliñler dek (9) kılmadı emdi yene neme hayâliñler bar dediler (10) ebû cehilniñ kızı aytadır ki yâ hazret-i fâtıma (11) bed kıldım hağâ kıldım pilmeydürmên tevbe kıldım [17^a] (1) emdi imân êtip müselmân boladurmên günâhımnı (2) tileymên hazretleriniñ dînleri ber-hağ (3) êken dep yığlap ‘arz kıldı hazret-i bibi fâtıma-yı (4) zehrâ aydılar ki andağ bolsa obdân atam hazret-i (5) peğamber şalla’llâhu ‘aleyhi vesellem kaşlarığa baralı dep (6) meğâfege kirdiler nöker çâker yasavullar ma (7) dıdılar arğalarındın ebû cehilniñ kızı (8) dört yüz kızlar pile hazret-i bibi fâtıma-yı (9) zehrâğa hağâret ezâ ihanet kılalı dege (10) nige yüz miñ hacâlet feşimân kılıp yêrdin (11) taş qarar almay mescid-i mübârekniñ eşikige [17^b] (1) keldiler ol küni medîne içide hiç êr kişi kalmadı (2) [üy]din çıkmadı kalğan üç yârniñ ezvâc-ı muğahirât (3) ları otuz üç miñ aşhâblarını ezvâcları (4) yüzlerige niğâb salıp hubul tartıp hazret-i bibi fâtıma-yı (5) zehrâniñ aldılarında çıktılar tola ‘izzet ikrâmlar (6) bile tüşürdiler hazret-i peğamberim kaşlarığa kirdiler hazret-i (7) peğamberim sordılar neme ‘alâmetler boldı dep (8) sordılar bolğan vâkıf larını bir bir beyân kıldılar (9) in hazret-i şalla’llâhu vesellem nihâyetî şâd hürrem bolup dört (10) rek‘at namâz ötep şenâ becâ keltürdiler hazret-i (11) fâtıma ebû cehilniñ kızınıñ feşimân bolup atası [18^a] (1) niñ dînidin yanıp müselmân bolğalı kâldenini ‘arz (2) kıldılar hazret-i peğamberim sordılar qanı ebû cehilniñ kızı (3) dep hazret-i fâtıma başlap kirdiler tola edeb tevâ (4) zu‘ birle hacâletlik bile zâr zâr yığlap aydı ki yâ resûlu’l (5) lâh bed kıldım hağâ kıldım pilmemdi êdi tevbe kıldım (6) hazretleriniñ dînleri ber-hağ êken emdi (7) imân keltürüp müselmân boladurmên günâhımnı (8) ötseler dep toladın tola zâr figân kılıp (9) zârî tazarru‘ bile yığlap turdı hazret-i peğamber şalla’llâhu (10) ‘aleyhi vesellem aydılar ki ey kızlar aytğıl bu kelime-i şerif (11) ni lâ ilâhe illâ’llâh muğammedu’r-resûlu’llâh ve bi’s-şiddik (12) ve’l-fârûk ve zi’n-nüreyn ve’l-murtezâ degil [18^b] (1) dediler ebû cehilniñ kızı dört yüz kızlar bile (2) bu kelime-i şerifni şiddik ihlâş birle aytıp (3) müselmân bolup özini ezvâclarınıñ katarığa (4) aldılar hemme kızlar leşkeri bile bi-yekbâre müselmân boldılar (5) ebû cehil kızınıñ müselmân bolğanını anlap bir câhil (6) lıkı miñ bolup kızındın pi-zâr bolup bir dâğ (7) miñ bolup açığıda tekebbür çağlap cenk kılıp kızı (8) niñ iç ağırıkıda derdğa kalıp şol cenkde (9) bedir kuduğıda aşhâblarınıñ qolıda ölüp düzah (10) qa sezâvâr boldı hazret-i bibi fâtıma-yı zehrâ razıya’llâhu (11) ‘anhâ hücreleriğe yandılar ferîştelê hûrlar peğamberim [19^a] (1) din ruşat alıp fermân birle öz mekânlarığa ya (2) ndılar hazret-i peğamber şalla’llâhu ‘aleyhi vesellem ebû (3) cehilniñ kızınıñ lâ ü leşkeriniñ hemmesige (4) hağ te‘âlâ tevfiğ bêrip müselmân bolğanları (5) niñ şevâbını zamane-i âhirdeki ‘âşî câfi (6) ümmetleriğe mağfîret tilep du‘â kıldılar (7) bi-fazîlke ve keremike bi-rağmetike yâ erğame’r-râhimîn.

5. Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

[2^a] [Geçmiş devirlerden] haber rivayet edicilerle eser naklediciler şöyle rivayet etmişlerdir: Hz. Peygamber [sav]’in devrinde Utbe-i Hişâm, Nâsır-ı Mugayyire-i Serhenk adlarındaki Yahudiler ve Ebû Cehil [Lanet onun üzerine olsun.], Hz. Peygamber’e düşmanlık yaparak ona zarar verme çabasındaydılar.

Hız. Peygamber bir gün Kâbe’de oturmuş bütün sahabelerine farz, vacip, sünnet, müstehap ve cennet hayatı konusunda [2^b] açıklamalar yapıyordu. Ebû Cehil, Utbe-i Hişâm, Mugayyire-i Nâsır-ı Serhenk adlı Yahudilerle birlikteyken Hız. Peygamber’in, dostlarıyla birlikte sanki ayın on dördündeki dolunay gibi oturmakta olduğunu gördüler. Kötülerin en kötüsü olan Ebû Cehil şöyle dedi: Ey Yahudiler Muhammet küçük bir karıncaydı şimdi yılan oldu, bu günlerde o yedi başlı bir ejderha hâline geldi. Yedi iklimi on sekiz bin âlemi çekip çeviriyor. Şimdi [burada] Muhammet’e hakaret edecek, ona sıkıntı verecek, yüreğine ateş düşürecek [3^a] bir Yahudi var mıdır? [Bunun karşılığında] ben ona hazinemden yedi torba altın vereceğim. Dünyasını emniyet altına alacağım, onu kendime vezir yapacağım. Orada çok sayıda Yahudi vardı. İçlerinden Şemûn adındaki Yahudi “Ben gidip Muhammet’e dediğin gibi yapayım ölene kadar unutmazın, ama ey Ebû Cehil [sen] söz verirsin

sözünde durmazsın. Eğer sözünde duracaksan gidip Muhammet'e bunları yapayım da Muhammet acı sızı içinde ölsün." dedi. Ebû Cehil, "Sözümde duracağım." diyerek yemin etti. Şemûn'a [yanındaki] mallarından bir kısmını "Şimdilik bunları al." diyerek verdi. Şemûn malı evine [3^b] bırakıp Kâbe'ye geldi. Hz. Peygamber'in önünde durdu ve [ona] birkaç uygunsuz söz söyledi. Hz. Peygamber ona hiçbir karşılık vermedi, sakin kaldı, onu görmezlikten geldi. Sonra Kâbe'nin ortasında durdu ve [bir müddet sonra] bir yol bularak oradan ayrıldı. Hz. Ebû Bekr-i Sıddık, Hz. Ömer, Hz. Osman yani o kıymetli dört halife şöyle dediler: Ey Allah'ın elçisi! Bu Şemûn [denen] Yahudi çok büyük bir terbiyesizlik yaptı. İzin verin bu Yahudi'yi gidip öldürelim. Hz. Peygamber "Ey dört yoldaşım! Sabredin. Allahu Teâlâ sabredenleri kendisine dost kılar. Allahu Teâlâ [4^a] [bizzat] kendisi yardım eder." diyerek Yahudi'nin bu pisliliğini¹⁶ kendisi alıp attı. O pisliliğin yerine de temiz toprak aldı geldi. Şemûn bunu görünce "Şüphesiz ki Muhammet'in dini hak din olmasa bu ona çok ağır gelirdi, o gerçek bir peygamberdir." diyerek Kâbe'ye tekrar geldi, "Ey Allah'ın elçisi! Dinin hak dindir. Müslüman olmak istiyorum." dedi ve canı gönülünden Müslüman oldu. Bunu gören pek çok Yahudi [de] Müslüman oldu.

Şöyle rivayet edilmiştir: Ebû Cehil itleri ile gelip evine girdi ve üç gün boyunca hiç kimseye konuşmadı. Çok üzüldü. Ebû Cehil[4^b]'in çok güzel bir kızı vardı. Babasının üzüldüğünü görünce "Baba ne oldu? Bu günle üç gece ve gündüz oldu, hiç kimseye konuşmadınız, sizi bu kadar üzen nedir?" diye sordu. Ebû Cehil "Kızım dinle ve anla! Muhammet'in sihri haddini aştı, dini yayıldı. Muhammet'e ne yapsam kendime dönüyor. Bugün üç gün oldu. Şemûn adlı Yahudi'ye yedi sandık altın verdim, yanında da bir o kadar mal verdim. "Muhammet'e zarar vereceğim diyerek gitti, [fakat] Müslüman oldu, onun ardından yine bir miktar Yahudi Müslüman oldu. Bana [bu durum] [5^a] acı üstüne acı oldu." diyerek ağladı. Kızı "Ey baba! Üzülmeyin. Ben de Muhammet'e bir şey yapayım acı üstüne acı çeksün. Siz de üzüntüden kurtulun." dedi. Ebû Cehil "Ey kızım! Ne yapacaksınız?" Kızı "Ey baba! Çöldeki bağı güzel bir şekilde düzenleyip güzel bir şekilde onu ağırlamak gerek. Ben bağda kalayım ve yüz kız ve beş yüz halayık ile birlikte onu ağırlayayım. Bütün Yahudilerin kızları yanımda olsun. Ben güzel elbiseler giyeyim, süslenip çıkayım. Yahudilerin kızları da güzel elbiseler giysinler. Hepimiz pahalı [5^b] elbiseler giyelim. Başımıza taç takalım, kulaklarımıza değerli Mücevheratlardan yapılmış küpeler takalım, değerli, pahalı düğmeler ilikleyelim, sekiz yüz koyun, iki yüz sığır keselim. Dokuz bin kilogram¹⁷ pirinçle çok fazla miktarda yemek yapsınlar. Ben gidip Muhammet'in kızı Fatıma'yı Zehra'yı çağırıp geleyim. Düğmelerimi, küpelerimi üst başımı göstereyim. Ona "Ey Fatıma! Bu altın düğmelerim, küpelerim, üst başımı size vereyim, babanız Muhammet'in dininden dönüp benim dinime girin. İkimiz bir doğan olalım." diyeyim. Kabul ederse iyi, etmezse bir miktar yemeğe [6^a] zehir katıp vereyim, Fatıma ölsün. Muhammet [de] acı üstüne acı yaşasın. Muhammet sevgili Fatıma'ya çok düşkünmüş. Fatıma ölürse Muhammet çok üzülür, siz de [bu] dertten kurtulursunuz." diyerek babasını teskin etti. Ebû Cehil "Ey kızım! Güzel söylediniz. Beni bu üzüntüden çıkarın." dedi. "Bağı güzel bir şekilde düzenlesinler bağda misafir ağırlayacağız." diyerek sekiz yüz koyun, dört yüz sığır kesip dokuz bin kilogram pirinçle yemek yapın." diye emretti.

Ebû Cehil'in kızı Utbe-i Hişâm, Nâsır-ı Mugayyire-i Serhenk'in kızlarından dokuz [6^b] kız Kâbe'nin kapısına gelip Hz. Muhammet'e selam verdiler. Hz. Muhammet [sav] "Ey kızlar! Niçin geldiniz?" diye sordu. Ebû Cehil'in kızı "Ey Muhammet! Biz bugün çöldeki bağda dört yüz kızla birlikte misafir

¹⁶ Bu metinde belirtilmese de Şemûn adlı kişinin Hz. Peygamber'e sıkıntı vermek için üzerine ya da bulunduğu yere pislik attığı anlaşılıyor.

¹⁷ Bir "çârek" yaklaşık dokuz kilogramdır. Bu durumda bin "çârek" 9 bin kilogram etmektedir.

ağırıyoruz. Kızınız sevgili Fatıma'yı [da] çağırılmaya geldik." dedi. Hz. Peygamber, "Kızım Fatıma 'Giderim.' derse 'Gitsin.' dedi. Ebû Cehil'in kızı "Siz çağırırseniz... Bütün akrabalarımızla bekliyoruz. Biz, Fatıma'yı ağırlamak istiyoruz. Çöle bizimle gelsin gezsin tozsun gözü gönlü açılınsın." diye [7^a] ricada bulundu. Hz. Peygamber, yumuşak gönüllü ve merhametli bir insandı. Hiç kimseyi kırmazdı. Ebû Cehil'in kızına "Siz burada bekleyin, ben [Fatıma]'yı çağırıp geleyim." diyerek [Fatıma'nın kaldığı eve doğru] yola çıktı. Peygamber Hz. Fatıma'nın odasına geldi. Hz. Fatıma kalkıp selam verdi. Peygamber Fatıha okuduktan sonra "Ey kızım Fatıma! Şu an Ebû Cehil'in kızı dokuz kızla birlikte Kâbe'nin kapısının önünde bekliyor. Sizi çöldeki bağda misafir etmek için davete gelmiş. Siz gidecek misiniz; yoksa gitmeyecek misiniz? Çok rica ediyor." dedi. Hz. Fatıma-yı Zehra "Ey kıymetli babacığım! Ebû Cehil[7^b]'in kızı çağırıyorsa boşuna çağırılmıyordur; sizi küçük düşürmek için çağırıyordur. Onun giyecek üstü başı, başında tacı, kulağında pahalı küpeleri, gevherden, inciden, altından küpeleri var. Gevherden işlenmiş altın düğmeleri var. Elbiseleri son derece kıymetli kumaşlardan, ipekli kumaşlardan dikilmiş elbiseleri var, girip oturacak tahtirevanı var. Hizmetçisi, yardımcıları, halayıkları var. Benim girip oturacak tahtirevanım yok, giyecek üst başım yok, kulağıma takacak küpem yok, ilikleyecek düğmem yok, benimle gelecek halayığım, yardımcım, kölem yok. Nasıl giderim?" [8^a] dedi. Hz. Peygamber "Öyleyse gitmeyin." deyip döndü. Ebû Cehil'in kızı Peygamber'in tek başına döndüğünü görünce "Ey Muhammet! Sevgili Fatıma-yı Zehra gelmedi mi?" diye sordu. Hz. Peygamber "İşi varmış, gelemedi." dedi. Ebû Cehil'in kızı "Biz sevgili Fatıma için gelmiştik. Ne olur gelsin." diyerek üsteledi. "Bütün ailemizle, akrabalarımızla bekliyoruz, ne olur bizimle gelsin." diye yalvardı. Hz. Peygamber başlarını önüne eğdi.

[Bu konuyla ilgili] şöyle bir hikâye anlatırlar: Allahu Teâlâ Cebrail [as]'a "Ey Cebrail! Mabet ibadetini bırak. Gidip sevdiğim Muhammet'e selam [8^b] götür, sonra buyruğu ulaştır ki benim [sevgili] kulum üzülmesin. Ebû Cehil'in kızının misafirliğine gitsin. Ben kulum Fatıma ile sevdiğim Muhammet'i münafık ve kâfirlerin arasında hiçbir şekilde mahcup etmem. Sevgili kulum Fatıma için bir yeşil tahtirevan gönderiyorum. Bir tane bohça, cennet kokulu elbiseler gönderiyorum. Yine sekiz bin hizmetkâr, halayık dört bin huri kızını, yardımcı olarak gönderiyorum. Bunları, bu on sekiz bin âlemi yarattıktan yüz bin yıl önce yarattım." diye buyurdu. [9^a] Hz. Cebrail, derhal geldi ve "Ey Allah'ın elçisi! Allahu Teâlâ selam gönderdi. Melekler sonsuz selamlarını ve hürmetlerini gönderdiler. Kulum Fatıma, sevdiğim Muhammet benim yaratma kudretimi görsün." diye müjdeledi, kayboldu. Hz. Peygamber sevgili Fatıma-yı Zehra'nın odasına geldi. Hz. Fatıma [bu sırada] Allahu Teâlâ'ya ibadet etmekteydi. Fatıha Suresi'ni okuduğu sırada Hz. Peygamber "Ey kızım Fatıma! Ebû Cehil'in kızının misafirliğine gitsin, diye buyuruldu. Müşerref Cebrail tekrar geldi. [Hz. Fatıma] örtündü. Hz. Cebrail, görünür oldu ve "Ey Allah'ın elçisi! Gökyüzüne bakın." dedi. Hz. Peygamber [9^b] gökyüzüne baktı. [O an] gökyüzü kapılarının açıldığını gördüler, gökten ilahi nur yağıyordu. Hz. Peygamber, yeşil zebecet taşından yapılmış tahtirevanın inmekte olduğunu gördü. Örtüsü ipekten, dört tekeri yakuttan, çivileri bütünüyle altından inciden işlenmiş, atları gevherden, tört büyük melek, [tahtirevanın] dört tarafından tutmuş gelmekteydi. Hz. Cebrail [as]'ın "Tahtirevanda bir bohça içinde elbise var, giysinler." diye seslenmesi üzerine Hz. Fatıma-yı Zehra [10^a] [bohçayı] açtı, [bohça içindeki] acayip derecede güzel elbiseleri gördü. Her bir gömlek, güzel cennet kumaşlarından [dikilmiş], düğmeleri gevherden [yapılmış] ve dünyayı aydınlatmaktaydı. Başına giyeceği başlık inci, lal ve yakuttan işlenmiş, üstüne de kıymetli mücevherlerle işlenmiş taç iliştirilmişti. Bu tacın on yedi kenarı vardı. Her bir kenarına kırmızı, yeşil, sarı zeytin gevherler işlenmiş, nakşedilmişti. Hz. Fatıma-yı Zehra "Bizimle gelecek, köle, halayık, yardımcı, hizmetkârlar [da] lazım." [10^b] deyince Allahu Teâlâ [Cebrail]'e "Ey Cebrail! Sen iki bin beyaz elbiseli meleklerle birlikte insan kılığına girerek halayığım

Fatıma'nın sağ tarafında yürü. Ey Mikail! Sen iki bin kırmızı elbiseli meleklerle birlikte insan kılığında bürünerek halayığım Fatıma'nın sol tarafında yürü. Ey İsrail! Sen iki bin yeşil elbiseli meleklerle birlikte insan kılığında girerek halayığım Fatıma'nın arkasında yürü. Ey Azrail! Sen iki bin heybetli meleklerle birlikte [onlara] ateşten elbiseler giydirerek [ellerine] güzler vererek insan kılığında halayığım Fatıma'nın [11^a] önünde yürü." diye emretti. Allahu Teâlâ yine "Ey Cebrail! Haber ver, Sevdiğim, aşığım, layığım Muhammet Kâbe'nin üstüne çıksın, benim yaratma gücümü görsün." diye emretti. Hz. Peygamber, dört dost, otuz üç bin büyük sahabe halife de yer altından çıkararak. Hz. Fatıma'yı Zehra'yı seydiler. Yeşil bir tahtirevan [ortada] duruyor, o tahtirevanın ışığı bütün dünyayı aydınlatıyordu. Güzel nakışlarla ve gevherlerle işlenmiş bohçada da elbise vardı. Hz. Fatıma'yı Zehra rengârenk elbiseleri, cennet kumaşlarından dikilmiş elbiseleri [11^b] giydi. Orada duran tacı giydi. Tahtirevana girdi. Cebrail [as] iki bin beyaz giyimli meleklerle birlikte [Hz. Fatıma'nın sağ tarafına geçip yürüdü. Mikail [as] iki bin kırmızı elbiseli meleklerle birlikte sol tarafında, Hz. İsrail [as] iki bin yeşil elbiseli meleklerle birlikte [Hz. Fatıma'nın arkasında yürüdü. Hz. Azrail [as] iki bin heybetli meleğe ateşten mamul elbise giydirerek, o güçlü azametli meleklerle birlikte [Hz. Fatıma'nın önünde yürüdü. O gün Hz. Fatıma'yı Zehra'nın odasından Kâbe'nin kapısına varıncaya kadar Medine'deki bütün insanlar [12^a] erkek kadın büyük küçük herkes, "Hz. Fatıma'yı Zehra [rta] Ebû Cehil'in bağına misafirlige gidiyormuş, izleyelim." diyerek evlerinin üzerine, sokaklara, çarşıya pazara çıktılar. Hz. Fatıma [rta] öyle büyük bir azametle geldi ki [böyle bir şaşaayı] yedi ülke padişahının hanımları bile rüyasında görmemiştir. Hz. Cebrail, Hz. Mikail, Hz. İsrail, Hz. Azrail [as] her biri ayrı ayrı iki bin meleklerle birlikte, halayık kılığında girmiş hâlde, süslü kuşakları ve [12^b] dört bin huri kızıyla birlikte, Cennet kapıcısı, hizmetkâr ve halayık kılığında geldiler. Erkek kadın, köle asil, hısımlı akraba bütün insanlar, dostlar Müslümanlar, Hz. Fatıma'nın bu azametini, asaletini ve şaşartıcı derecedeki şaşaasını görünce çok sevindiler. İçlerinden bazıları "Gerçek din Muhammet'in dinleriymiş." diyerek iman etti ve Müslüman oldu.

Hz. Fatıma'yı Zehra Kâbe'nin önünden geçerek bağa yöneldi. Ebû Cehil'in kızı Utbe-i Hişâm, Nâsır-ı Mugayyire-i Serhenk adlı Yahudilerin kızları dört yüz kızla birlikte bağda yemek pişirdiler. Yemek kazanlarından birinin içine yetmiş miskal¹⁸ helâhil¹⁹ zehri [13^a] koydular. Ebû Cehil'in kızı "Fatıma'ya daha alçak bir yer ayırın, [bastığı yere] eski yaygılar yayın. Bize de yüksek yerde yer ayırın, yeni, kirmani yaygılar yayın." diye emretti. Yaygıları yaydılar, yemekleri hazırladılar. Bu sırada Hz. Fatıma'yı Zehra dört bin huri kızı ve sekiz bin meleklerle birlikte geldi. Hz. Azrail [as] bir meleğe "Sen gidip Ebû Cehil'in kızına [Hz. Fatıma'nın geldiğini] haber ver." diye emretti. O melek ateşten mamul gömleklerini büyük bir azametle giydi, elinde ateşten mamul güzleriyle gelip nara attı: Ey Ebû Cehil'in kızı! Bil ve anla. O, Allah'ın kulu, [13^b] âlemin seçkin insanı, Allah'ın biricigi, kıyametin kadını, mahşer gününün melikesi, Allah'ın aslanı Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Kerbelâ şehidi İmam-ı Hüseyin'in annesi yani Hz. Fatıma'yı Zehra [rta] geldi. Onun huzuruna edep ve alçakgönüllülikle çıkarsanız iyi, eğer bu şekilde çıkmazsanız elimdeki demirle sizi döverim, yerle yeksan olup cennete gidirsiniz." dedi. O melek Ebû Cehil'in kızının bağına doğru baktı. Meleğin heybetinden bağdaki ağaçlar, yer, her şey sarsılmaya başladı. Ebû Cehil'in kızı bu meleğin heybetinden çok korktu.

Yerinden sıçrayıp [14^a] kalkıp dört yüz kızla birlikte Hz. Fatıma'nın huzuruna çıktı. Saygı ve hürmetle ellerini kavuşturdu. Birlikte bağa girdiler. Hz. Fatıma'ya ayrılan alçak yerde dört yüz kız oturdu. Hz.

¹⁸ Bir ağırlık ölçüsü birimidir. Bir miskal yirmi dört kırata denk gelir. Kırata ise bugün "karat" şeklindedir ve altın elmas vb. değerli taşların, kütlelerin ölçümünde kullanılır. Bir karat 0,2 gramdır. Bir miskal ölçüsünün yirmi dört kırata olmasından hareketle yetmiş miskal 336 grama denk gelmektedir.

¹⁹ Çok kuvvetli bir zehir türüdür.

Fatıma-yı Zehra yüksek yerde oturdu. Ebû Cehil'in kızı dört yüz kızla birlikte [Hz. Fatıma'nın huzurunda] el bağlayıp beklediler. Hz. Fatıma'nın mübarek başlarındaki gevher, taç, başlık ve [üzerindeki] pahalı elbiseleri dört yüz kızla birlikte gördüler. Böyle pahalı [14^b] giyim eşyalarını hiç kimse görmemiş olmalı. [Ebû Cehil'in kızı], Hz. Fatıma-yı Zehra'nın kulaklarındaki iki küpenin lal, zümrüt, gevher ve yakuttan yapıldığını görünce utancından kafasını kaldıramadı. Hz. Fatıma-yı Zehra'nın giydiği üst başlarını görünce şaşkınlıktan kendini kaybetti. Bu elbiselerin Anadolu Avrupa Hindistan mallarından değil, cennet mallarından olduğunu anladı. Ebû Cehil'in kızı Hz. Fatıma-yı Zehra'nın önüne gelip tahtın olduğu yere gelmesi için ricada bulundu, [Hz. Fatıma'nın] girdiği tahtirevanına baktı. Hz. Fatıma-yı Zehra'ya [15^a] yol arkadaşlığı yapan meleklerin güzelliğine, süslerine, âşık oldu. Hurilerin güzel yüzüne, güzel kokusuna Ebû Cehil'in kızı ve yanındaki dört yüz kızın gönlü aktı. Sonra Hz. Fatıma-yı Zehra'nın ellerini yıkaması için sarı [güneş renkli] ibrik altlığı getirdi. Sonra sofraya bezini yaydı. Su ve tepsi koydu.

O an Allahu Teâlâ Cebrail'e "Ey Cebrail! Mabet ibadetini bırak. Kulum Fatıma'nın önüne konan zehirli yemeği Ebû Cehil'in kızının önüne koy." diye emretti. Cebrail [as] gelip Hz. Fatıma-yı Zehra [15^b] [ra]'nın önündeki zehirli yemeği alıp düşmanların önüne koydu. Ebû Cehil'in kızı, o yemeğin [değiştğini] anlamadı, "[Yemeği] yiyip öldü." diye rivayet etmişlerdir.

Şöyle anlatmışlardır: [Bu konuda] Allahu Teâlâ "Ey Cebrail! O yemeği kanadınla sıvazla, zehri yok olsun." diye emretti. Hz. Cebrail [yemeği] kanatlarıyla sıvazladı, [yemeğin] zehri yok oldu. Hz. Fatıma-yı Zehra yedi. Ebû Cehil'in kızı içinden "Fatıma-yı Zehra bu yemekleri yedi. Bin canı olsa kurtulamaz." diye geçirdi, Yahudilerden birini babasına müjdeye gönderdi. [16^a] "Fatıma-yı Zehra'ya helâhil zehri verdim, yedi. Şu an [iş] halloluyordur." diyerek bir iki saat beklediler. Hiçbir şey olmadı. Hz. Fatıma-yı Zehra'ya zehir işlemedi, sadece yüzü kızardı ve terledi.

Yine Ebû Cehil'in kızı, Fatıma-yı Zehra ve onunla birlikte gelen halayık, köle, yardımcı ve hizmetkârları, heybetli melekleri, huri kızlarını, azap meleklerini görünce "Bizimle yanımızdakiler bu gelenlere hiç benzemiyor. Fatıma'nın dini hak din olmasa cennet elbiselerini giymezdi. Böyle debdebe, şaşaa olmazdı. Bu heybetli kişiler cihanda görülmüş değildir. [16^b] Şüphesiz [bu kişiler] melektir. Mekke ve Medine'de yaşayan kimse böyle insanlar görmemiştir. Ne zamana kadar kendi karanlığımızda yaşayacağız? Şimdi iman edip Müslüman olalım." diyerek yerinden kalktılar, boyunlarına hediyeler asarak gelip [Hz. Fatıma'nın önünde] durdular. Hz. Fatıma-yı Zehra, "Ey kızlar! Ne kötü şeyler tasarladınız. Allahu Teâlâ, sizin tasarladığınız gibi yapmadı. Şimdi siz yine ne planlıyorsunuz?" diye sordu. Ebû Cehil'in kızı "Ey Hz. Fatıma'm! Kötü bir iş yaptım, bilmeden hata yaptım. Tövbe ettim. [17^a] Şimdi iman edip Müslüman oluyorum. Günahımın [affını] istiyorum. Sizin dininiz hak dinmiş." diye ağlayarak yalvardı. Hz. Fatıma-yı Zehra, "Öyleyse güzel. Babam Hz. Peygamber [sav]'in huzurlarına çıkalım." diyerek tahtirevana girdi. Halayık, yardımcı, köle [hep birlikte] yürüdüler.

Arkalarından Ebû Cehil'in kızı dört yüz kızla birlikte Hz. Fatıma-yı Zehra'ya kötülük yapmaktan büyük pişmanlık duyan kişiler yerden taş [bile] almadan Kâbe'nin kapısına [17^b] geldiler. O gün Medine'nin içinde hiçbir erkek kalmadı. [Onlar] evlerinden dışarı çıkmadılar. [Medine içinde] kalan üç dostun temiz hanımları, otuz üç bin ashabın hanımları yüzlerine örtülerini örterek, ipleri çeke çeke Hz. Fatıma'nın huzuruna çıktılar. [Hz. Fatıma] onlara birçok izzetüikramda bulunarak yer gösterdi. Hz. Peygamber'in huzuruna çıktılar. Hz. Peygamber [onlara] "Ne gibi işaretler hâsıl oldu?" diye sordu. [Onlar] da meydana gelen hadiseleri bir bir anlattılar. Hz. Peygamber [sav] çok mutlu oldu.

Dört rekât namaz kılıp Allahu Teâlâ'ya yalvardı. Hz. Fatıma Ebû Cehil'in kızının, pişman olup babası[18^a]'nın dininden dönüp Müslüman olmak için geldiğini söyledi. Hz. Peygamber "Ebû Cehil'in kızı nerede?" diye sordu. Hz. Fatıma [Ebû Cehil'in kızını] alıp getirdiler. Ebû Cehil'in kızı büyük bir saygı ve tevazu göstererek ve büyük bir mahcubiyet içinde ağlayarak ve yalvararak "Ey Allah'ın elçisi! Kötülük yaptım, hata ettim. Bilemedim. Tövbe ettim. Sizin dininiz hak dinmiş. Şimdi iman edip Müslüman oluyorum. Günahımı affedin." dedi. Hz. Peygamber [sav] "Ey kızlar! Bu kelime-i şهادeti söyleyin: Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed onun elçisidir, güvenilir, haklı, haksız birbirinden ayırır, iki nur sahibidir, seçilmiştir²⁰. [18^b] Ebû Cehil'in kızı dört yüz kızla birlikte canı gönülden kelime-i şهادet getirdiler, Müslüman olarak eşlerinin yanına döndüler. Bütün kızlar maiyetindekilerle gelip hep birlikte Müslüman oldular. Ebû Cehil, kızının Müslüman olduğunu öğrenince cahilliği birken bin oldu. Kızına sırt çevirdi, yarası birken bin oldu. Üzüntü içinde kibri çoğaldı. İçten içe dertlendiği bir zamanda yapılan Bedir savaşında dostlarının elinde öldü. [Bu şekilde] cehennemeye layık [bir kişi] oldu. Hz. Fatıma-yı Zehra [r.a.] odasına döndü. Melekler, huriler Hz. Peygamber'den izin alarak [Allah'ın] emriyle yerlerine döndüler. Hz. Peygamber [sav] Ebû Cehil'in kızının yardımcı ve askerlerinin hepsine [dua etti.], Allahu Teâlâ'nın doğru yolu nasip ettiği bu kullarının kazandıkları sevapları da ahir zamandaki asi ümmetlerinin ruhlarına bağışladı, Allaha [bu hususta] dua etti. Ey kerim ve rahim olan ve günahlarımızı fazlın ve kereminle bağışlayan Allah²¹!

6. Sonuç

Türk dili literatüründe siyer türünde eserler genel olarak İslam Peygamber'i Hz. Muhammet'in hayatını, şahsiyetini, İslam'ı yaymak uğruna yaptığı mücadeleleri anlatan eserlerdir. Bu çalışmada ele alınan eser de siyer türünde yazılmıştır ve dil özellikleri bakımından klasik sonrası devir Çağatay Türkçesi özellikleri göstermektedir.

Bu çalışmada, 18 varak gibi nispeten küçük hacimli olarak nitelenebilecek siyer metni üzerinde birleşik fiil incelemesi yapıldı. Buna göre metinde "isim / sıfat + yardımcı fiil" kuruluşunda 74, "isim / sıfat + yardımcı fiil (deyimleşmiş)" kuruluşunda 3, "sıfat-fiil + yardımcı fiil" kuruluşunda 2, "isim + esas fiil (deyimleşmiş)" kuruluşunda 20, "fiil + fiil (tasvir fiilleri)" kuruluşunda 7, "ikili birleşik fiil" kuruluşunda 18 olmak üzere toplamda 124 birleşik fiil tespit edildi. Metindeki birleşik fiil türlerinden özellikle "isim + esas fiil (deyimleşmiş)" kuruluşunda ve "fiil + fiil (tasvir fiilleri)" kuruluşundaki birleşik fiillerin kalıplaşma sürecini tamamlamadıkları, ancak kalıplaşma eğilimi içerisine girdikleri tespit edilmiştir.

Metinde en çok "isim / sıfat + yardımcı fiil" kuruluşunda birleşik fiil bulunmaktadır. Bunda metnin konusunun dinî eser olmasının payı büyüktür, çünkü dinî eserlerde Arapça ve Farsça alıntı kelimeler tabii olarak fazlalaşır. Sadece Arapça ve Farsça alıntı kelimeler değil bütün yabancı kelimeler ya Türkçe işlek eklerle ya da bir yardımcı fiil yardımıyla çekime girerek söz dizimine katılırlar. Dolayısıyla bu birleşik fiil türünün kullanım sıklığının yüksek olması Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin fazla kullanılmasıyla ilgilidir.

Metinde "isim + esas fiil (deyimleşmiş)" birleşik fiil türünde de 20 örneğe rastlanmıştır. Türkçenin zengin deyim varlığı, mecazlı ve kalıp ifadelerin çokça kullanıldığı öteden beri bilinen bir gerçektir. Bunda sözlü edebiyatın ve sözlü dil kullanımlarının gelişmiş olmasının etkisi büyüktür.

²⁰ Kelime-i şهادet ve devamındaki Arapça ibareler, "çevriyazı" bölümünde aslıyla; burada Türkçe çevirisiyle verilmiştir.

²¹ Metinde Arapça olarak verilen dua cümleleri Türkçeye çevrilmiştir.

Çokça kullanıldığı tespit edilen bir başka birleşik fiil türü “ikili birleşik fiiller”dir. Metinde 18 adet “ikili birleşik fiil” türüne rastlanmıştır. Bunlar anlamca birbirine yakın, zıt veya kılınış zamanı olarak birbirine çok yakın fiillerle kurulmuştur. Böylelikle anlamda pekiştirme sağlanmıştır.

Bu çalışmayla klasik sonrası devir Çağatay Türkçesi dönemi özellikleri gösteren bir eser üzerinden birleşik fiil kullanımı özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmadaki bulgular incelenen bu metne özeldir. Başka tür ve hacimdeki metinler üzerinde yapılacak bu tür dil çalışmalarında bulgular kısmen ya da tamamen değişebilir. Esasen dil kullanımının metnin türüne, yazıldığı devre, yazara ve yazıldığı coğrafyaya göre değiştiği bilinen bir gerçektir. Buna benzer çalışmalar Çağatay Türkçesi gibi çok geniş bir alana yayılan tarihî Türk lehçesinin dil özelliklerini ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Abdurahmanov, G. vd. (2008). *O'zbek Tilining Tarixiy Grammatikasi, Fonetika, Morfolojiya, Ve Sintaksis*. Taşkent: O'zbekistan Feylesufleri Milliy Jamiyeti Nashriyati.
- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2005). *Yazım Kılavuzu*. 24. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aktan, B. (2016). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T. (2013). “İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 49, s. 55 - 66.
- Berdak, Y. vd. (1994). *Sözlük – Özbekistan Türkçesi – Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi – Özbekistan Türkçesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bilgegil, K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bodrogligeti, A. J. E. (2001), *A Grammar of Chagatay*. Muenchen: Lincom Europa, Languages of the World/Materials 155.
- Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Delice, H. İ. (2007). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (Çeviren: Ali Ulvi Elöve 1941; Uyarlayan: Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, A. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____ (2003). *Harezmi Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (2004). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Boston: Brill Leiden.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Dağıtım.
- Erkul, R. (2007). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gabain, A. V. (1988). "Verbalkompositionen im Türkischen (Türkçede Fiil Birleşmeleri)". *TDAY Belleten* 1953. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 16 - 28.
- _____ (1995). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1999). "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine", İstanbul: VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- _____ (2013a). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2013b). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanar, M. (2000). *Farsça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- _____ (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koraş, H. (2008). "Özbek Türkçesinde e- ve bol- Yardımcı Fiillerinin Birbirinin Yerine Kullanılması". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, s. 141 - 150.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük S. vd. (2017). "Menâsik-i Hacc Adlı Eserde Birleşik Fiiller". *Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 7, Sayı:1, s. 118 - 132.
- Mutçalı, S. (2014). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Rusçadan Çeviren: İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan M. vd. (2017). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Öztürk, M. (1995). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Murat Kitapevi Yayınları.
- Sami, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Soydan, S. (2016). "Alî Şîr Nevâyî'nin Leylî vü Mecnûn Mesnevisinde Yer Alan Fiilimsiler". *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 11/4. Winter. s. 845-872.
- Steingass, F. J. (2005). *A Comprehensive Persian – English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Sanat Kitabevi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- Uzun, M. (2009). "Siyer ve Megâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 37, s. 324 - 326.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E. vd. (2016). *Özbekçe Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yakub, A. vd. (1990). *Uygur Tilining İzahlik Lugati*. Urumçi: Milletler Neşriyatı.
- Yo'ldoshev, M. (2006). *O'zbek Tili Praktikumi II*. Taşkent: Nizomiy Nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti.
- Yücel, B. (2017). "Çağatay Türkçesinde -°p Ekli Şimdiki Zaman Çekimi Üzerine". *Prof. Dr. Nuri Yüce Armağam*. Ankara: Günce Yayınları. s. 374-391.